

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Західноукраїнський національний університет

Факультет фінансів та обліку

Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

ПИЛИПЧУК Людмила Василівна**Напрями активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств в Україні/Directions of activation of investment and saving behavior of household in Ukraine**спеціальність 072 «фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-професійна програма – «фінанси»

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка

групи ФФм-21

Пилипчук Л.В.

підпис

Науковий керівник:

д.е.н., професор

Кізима Т.О.

підпис

Кваліфікаційну роботу

допущено до захисту

«__» _____ 2020 р.

Завідувач кафедри

_____ О.П.Кириленко

Тернопіль – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОЩАДНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ	6
1.1.....	О
ощадно-інвестиційна поведінка як складова фінансової поведінки домогосподарств: сутність, мотиви, чинники	6
1.2. Інвестиційний потенціал та його вплив на формування ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств	15
Висновки до розділу 1	19
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ОЩАДНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ	21
2.1. Ощадно-інвестиційна поведінка домогосподарств на ринку банківських послуг	21
2.2. Аналіз поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України	27
2.3. Оцінка ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств на ринку квазіоощаджень.....	34
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ОЩАДНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	42
3.1. Вектори підвищення рівня фінансової грамотності у контексті реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств.....	42
3.2. Перспективи активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств у сучасних умовах	51
Висновки до розділу 3	58
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ДОДАТКИ	72
---------------	----

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У контексті сучасних проблем, пов'язаних із подоланням кризових явищ в економіці України, дослідження ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств, як складного системного явища, яке поєднує у собі не лише фінансові, але й соціологічні, психологічні, ментально-культурні аспекти життєдіяльності громадян, набуває особливо вагомого значення. Адже ощадно-інвестиційна поведінка різних соціально-демографічних груп, як важлива складова фінансової поведінки населення, демонструє розмаїття можливостей кожної людини, відображає міру її участі в соціально-економічних процесах, що відбуваються у суспільстві, визначає її соціальний статус та економічне становище, сприяє залученню до різних сфер суспільного життя та забезпечує максимальне зростання особистого фінансового добробуту.

Економічні засади фінансової поведінки домогосподарств були сформовані у працях класиків економічної науки (Г. Беккер, Е. Бем-Баверк, Л. Вальрас, Дж. К. Гелбрейт, У. Джевонс, Д. Канеман, Б. Кларк, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, Дж. К. Менгер, Ф. Модільяні, С. Мілль, А. Пігу, А.Тверські). Суттєвий внесок у становлення і розвиток теоретико-концептуальних основсучасних моделей фінансової поведінки населення здійснили українські учені: А. Вдовиченко, В. Дорош, Т. Єфременко, М. Іващенко, М. Касьян, Т. Кізима, О. Ковтун, Ю. Куликов, В. Леонов, І. Ломачинська, В. Мяленко, А. Незнамова, О. Резнікова, Н. Слав'янська, О. Шаманська, С. Юрій та ін.

Однак слід зазначити, що питання формування і реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств на сучасному етапі розвитку українського суспільства потребують глибокого науково-теоретичного і прикладного дослідження, адже саме активна фінансова поведінка громадян значною мірою впливає на розвиток національної економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є розвиток теоретико-концептуальних засад та розробка практичних рекомендацій щодо векторів формування і реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств в умовах обмеженості фінансових ресурсів.

Відповідно до визначеної мети у роботі вирішено такі завдання:

- дослідити концептуально-теоретичні основи ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств та визначити мотиви і чинники її формування;
- обґрунтувати вплив інвестиційного потенціалу на реалізацію ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств;
- проаналізувати ощадно-інвестиційну поведінку домогосподарств на ринку банківських послуг;
- дослідити прагматику поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України;
- оцінити ощадно-інвестиційну поведінку домогосподарств на вітчизняному ринку квазіощаджень;
- дослідити вплив фінансової грамотності на формування і реалізацію ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств в Україні;
- запропонувати вектори активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств в сучасних умовах фінансової нестабільності.

Об’єктом дослідження є фінансова поведінка домогосподарств.

Предмет дослідження – теоретико-прагматичні аспекти формування і реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою кваліфікаційної роботи є фундаментальні положення економічної теорії та теорії фінансів, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері поведінкової економіки та поведінкових фінансів. Для вирішення поставлених завдань у роботі використані такі наукові методи дослідження: історичний, узагальнення, діалектичний, абстрактно-логічний, метод

аналогії, теоретичного моделювання, системно-структурний, статистичного аналізу, порівняння, формалізації та графічний методи.

Інформаційну базу дослідження складають: Закони України, звітні матеріали Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, дані Державної служби статистики України, наукові періодичні видання, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методологічних положень та обґрунтуванні заходів, спрямованих на практичне вирішення проблем формування і реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств в сучасних умовах фінансової нестабільності, що у перспективі сприятиме поступовому підвищенню рівня фінансового добробуту українських громадян.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у доцільності та можливості використання основних положень, висновків та рекомендацій у діяльності органів законодавчої та виконавчої влади в Україні при обґрунтуванні заходів щодо активізації ощадно-інвестиційної поведінки вітчизняних домогосподарств у сучасних економічних реаліях.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів та висновків, містить 10 рисунків і 11 таблиць. Основний текст роботи викладено на 61 сторінці. Список використаних джерел налічує 101 найменування на 10 сторінках. 4 додатки розміщені на 6 сторінках.

Апробація результатів дослідження. Основні науково-теоретичні розробки і практичні результати дослідження пройшли апробацію на Сьомій Всеукраїнській студентській Інтернет-конференції кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ (м. Тернопіль, 17 квітня 2020 р.) і були опубліковані у збірнику «Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства: погляди студентської молоді» та Сьомій заочно-дистанційній конференції студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 30

листопада 2020 р.) і були опубліковані у збірнику «Актуальні питання фінансової теорії і практики».

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОЩАДНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

1.1. Ощадно-інвестиційна поведінка як складова фінансової поведінки домогосподарств: сутність, мотиви, чинники

Передусім зазначимо, що сучасне розуміння і методи дослідження фінансової поведінки домогосподарств стали можливими завдяки розвитку інституційного підходу до аналізу економічних процесів у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. загалом та безпосередньо концепції поведінкових фінансів зокрема, що сформувалась у 70-80-их роках ХХ ст. Означений підхід базувався на тому, що поведінку людини не слід аналізувати лише як раціональну у зв'язку з тим, що в реальному житті завжди існують невизначеність та ризик, наявні масштабність і складність інформації (у тому числі й фінансової), обмеженими є когнітивні здібності людини та завжди існує альтернатива вибору можливих варіантів. Відтак «саме на основі виявлення таких чинників та дослідження їх впливу на процес прийняття фінансових рішень виник новий напрямок сучасної фінансової науки – поведінкові фінанси» [43, с. 176], який почав враховувати саме ірраціональну природу поведінки особи на фінансовому ринку, що реалізується зазвичай в умовах суспільної невизначеності та економічного ризику.

Фінансова поведінка домогосподарств, як відносно новий об'єкт досліджень сучасної фінансової науки, упродовж останніх років перебуває у полі зору українських науковців, адже за умов командно-адміністративної системи господарювання вивчення окремих видів або ж мотивів такої поведінки взагалі було відсутнім. Однак зазначимо, що і тоді, на наш погляд,

було б цікаво досліджувати основні цілі та форми споживання і заощадження, а також причини і характер девіантної фінансової поведінки населення тощо. Однак варто наголосити, що на той час апіорі не існувало фінансового ринку, легалізованих валютних відносин, не було інших форм власності, окрім державної. Відтак фактично була відсутня й свобода вибору тієї чи іншої форми фінансової поведінки громадян. Натомість в сучасних умовах «фінансова поведінка домашніх господарств стала об'єктом активних досліджень з боку науковців найрізноманітнішого спрямування (економістів, демографів, соціологів, психологів)»[40, с. 86], які аналізують окремі її аспекти, залежно від предмету обраного дослідження.

Тож ґрунтовніше охарактеризуємо основні методологічні підходи до дослідження сутності фінансової поведінки населення у сучасній економічній, і передусім фінансовій, літературі.

На наш погляд, досить загальними є підходи до трактування поведінки населення як «сукупності чийх-небудь дій і вчинків»[13]. Тобто, виходячи з цього визначення, фінансову поведінку домогосподарств можемо тлумачити як сукупність дій і вчинків їхніх членів у процесі перерозподілу фінансових ресурсів, спрямованих на збільшення доходів, оптимізацію витрат та раціоналізацію заощаджень.

Вітчизняна дослідниця Т. Єфременко трактує фінансову поведінку як «форму діяльності індивідів і окремих соціальних груп на фінансовому ринку, пов'язану з перерозподілом грошових ресурсів, зокрема з їх інвестуванням»[23, с. 167]. При цьому науковець зазначає, що «оскільки фінансовий ринок як інститут перерозподілу грошових ресурсів об'єднує три взаємозалежні складові: грошово-кредитний ринок, валютний ринок і ринок цінних паперів, то фінансова поведінка населення, відповідно, охоплює усі ці три сегменти фінансового ринку»[23, с. 167]. Підтримуючи таке визначення фінансової поведінки, вважаємо однак, що поза увагою авторки залишилися не лише особливості формування та реалізації дохідної і споживчої

поведінки людей, але й окремі сегменти фінансового ринку, які мають стосунок до ощадно-інвестиційної складової фінансової поведінки громадян (зокрема, страховий ринок, ринок дорогоцінних металів, ринок недержавного пенсійного забезпечення тощо).

І. Ломачинська переконана, що фінансова поведінка домогосподарств – це «дії населення на фінансовому ринку щодо перерозподілу та інвестування грошових ресурсів»[59, с. 143]. Також автор вважає, що фінансова поведінка визначається насамперед ціннісними орієнтаціями, певними стандартами споживання, ступенем раціональності чи нераціональності при прийнятті фінансових рішень, ставленням та розумінням особою фінансової інформації, діяльністю фінансових інститутів, наявними очікуваннями та гарантіями фінансової безпеки. І саме ці риси, на думку науковця, «визначатимуть процеси акумуляції та використання фінансових ресурсів населення, процес трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції; інституційну структуру фінансових посередників; структуру гарантій та інструментів страхування ризиків; вибір інструментів стимулювання участі населення в інвестиційному процесі»[59, с. 143].

В. Верховін фінансову поведінку теж звужує до визначення «дій, вчинків індивідів і соціальних груп на фінансовому ринку з використанням наявних грошових ресурсів з метою отримання максимального прибутку»[14, с. 7].

Український науковець А. Вдовиченко стверджує, що під фінансовою поведінкою доцільно розуміти «вибір (схильність) населення щодо використання власних фінансових ресурсів в цілях споживання, заощадження в організованій або неорганізованій формі»[12, с. 155]. Пізніше учений деталізує тлумачення фінансової поведінки населення як «сукупності приватних виборів індивідів щодо використання власних фінансових ресурсів, а її кінцева форма визначається домінуванням того чи іншого загального вибору»[12, с. 155].

Надто узагальненими і дещо спрощеними, на наш погляд, є підходи до визначення фінансової поведінки В. М'яленком, який трактує її як «систему розподілу отриманих доходів, зокрема: витрати, види заощаджень, схильність до нагромадження, кредити, борги»[64, с. 301].

Т. Кізіма визначає фінансову поведінку як «діяльність членів домогосподарств, пов'язану із розподілом та перерозподілом грошових ресурсів, в результаті чого відбувається формування відповідних фондів грошових коштів (індивідуальних та спільних фондів споживання, резервного фонду, фонду заощаджень тощо) та їх використання на певні цілі»[42, с. 20]. Наведене визначення, вважаємо, є більш всеохопним, позаяк враховує різноманітні підходи до дослідження цього складного явища.

Зарубіжні науковці В. Тапіліна та Т. Богомолова пов'язують фінансову поведінку населення безпосередньо з отриманням та витрачанням коштів, що перебувають за рамками поточного споживання. Відтак у межах фінансової поведінки науковці усі домогосподарства класифікують на «фінансово активні (ті, які мають готівкові заощадження, купують валюту, володіють рахунками в банках) і фінансово пасивні (ті, які не мають або не виявили ознак позитивної чи негативної фінансової поведінки)»[6, с. 61-62].

В. Суркін стверджує, що фінансова поведінка конкретного домогосподарства є «похідною величиною від його матеріального забезпечення – з одного боку, та від стану економічного середовища і адекватності в ньому домогосподарств – з іншого»[83, с. 82]. Переконані, що такі підходи у концентрованому вигляді відображають лише середовище, у якому знаходить свій прояв фінансова поведінка, проте за своєю сутністю, змістом і формою вважаємо її значно розлогішим поняттям.

Є. Галішнікова досліджує фінансову поведінку більш розлого, а саме як поведінку домогосподарств або індивідів, пов'язану з отриманням і витрачанням грошових коштів. При цьому автор зазначає, що «фінансова поведінка домогосподарств – це різноманітні види фінансової активності

громадян, до яких входять: фінансове планування, мінімізація ризиків, заощадження, інвестиції, страхування, кредитно-позичкова поведінка, купівля та продаж товарів і послуг поза фінансовими інститутами, здійснення розрахунково-касових операцій тощо»[17, с. 133].

На нашу думку, більш повним є трактування фінансової поведінки, оприлюднене А. Шабуною та Г. Белеховою, які переконані, що фінансова поведінка – це «особливий різновид економічної поведінки, пов'язаний з поведінкою населення на ринку фінансових продуктів і послуг, що передбачає мобілізацію, перерозподіл та інвестування грошових ресурсів населення, які є в їхньому розпорядженні» [90, с. 70]. Водночас під цим поняттям науковці розуміють «різноманітні види фінансової активності громадян: заощадження, інвестиції, страхування, позичково-кредитну поведінку, пенсійні програми»[90, с. 70]. Проте, на наш погляд, поза увагою вчених залишилася важлива фінансова активність, спрямована на максимізацію доходів домогосподарств.

Відтак можемо стверджувати, що фінансова поведінка домогосподарств є складним системним явищем, що поєднує у собі не лише фінансові, але й соціологічні, економічні, психологічні, соціальні, культурні, ментальні та інші аспекти життєдіяльності людей. Тому під фінансовою поведінкою пропонуємо розуміти сукупність фінансових активностей громадян, пов'язаних із суб'єктивно-оптимізуючим використанням, як правило, обмежених фінансових ресурсів, які спрямовуються на отримання максимальної фінансової (гроші, фінансові продукти та послуги), так і нефінансової вигоди (відпочинок, новий соціальний статус, підвищення кваліфікації тощо).

Слід акцентувати, що до найбільш загальних елементів фінансової поведінки відносимо: ресурси, заощадження та вигоди від їх використання і певні норми, правила та стереотипи фінансової поведінки. Проте основними передумовами реалізації фінансової поведінки є рівні «фінансової свідомості,

фінансового мислення, фінансових інтересів і фінансової культури» [95, с. 151] (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні передумови формування і реалізації фінансової поведінки [95]

Передумови	Коротка характеристика
Фінансова свідомість	«Системна складова свідомості, вищий рівень психічного відображення фінансових відносин суспільно розвинутих суб'єктом. Є способом відображення фінансових відносин, пізнання та свідомого використання соціально-економічних законів. Представляє собою сукупність фінансових знань, ідей, поглядів соціальних обшин, які безпосередньо відображають фінансову дійсність і виражають своє відношення до різних явищ фінансового життя суспільства в конкретній історичній проміжок часу. Специфіка фінансової свідомості проявляється в тому, що вона формується пізніше за інших видів свідомості, саме тоді, коли суб'єкт включений у всі стадії відтворювального процесу»[95, с. 152].
Фінансове мислення	«Здатність індивіда відображати, усвідомлювати фінансові явища, пізнавати їх сутність, засвоювати і співставляти фінансові поняття, категорії, теорії з потребами економічних законів та з реальністю й на основі цього формувати та реалізовувати свою фінансову діяльність. Основане не на пізнанні дії соціально-економічних законів, а на реальному включенні в соціальну та фінансову практику. Можна розглядати як форму вияву фінансової свідомості в конкретній суспільній ситуації. Фінансове мислення сприяє використанню всіх фінансових знань, які є необхідними в практичній діяльності індивіда, тісно переплітається з фінансовими інтересами суб'єктів, формується під впливом об'єктивних факторів фінансового розвитку, стану фінансової свідомості суспільстві, участі громадян у фінансових перетвореннях в державі, тим самим фіксує увагу суб'єктів фінансової поведінки на тому, як слід зробити вибір і яким він має бути. Це та сторона мислення індивіда, де він порівнює вигоди та витрати різноманітних фінансових альтернатив з метою оптимального, на його погляд, вибору»[95, с. 152].
Фінансові мотиви	«Виконують стимулюючу та регулятивну функцію фінансової поведінки. Представляють собою особливу категорію мотивів. Як правило, виділять один чисто фінансовий мотив – мотив жадібності або мотив економії. Проте до мотивів, які мають фінансову спрямованість, можна віднести мотиви, що стосуються накопичення багатства, конкуренції, егоїзму та альтруїзму, гонитви за прибутками, схильності до ризику та підписання угод. З врахуванням стадій відтворення розрізняють мотиви споживання, заощадження, інвестування»[95, с. 153].
Фінансові інтереси	«Розвиваються на основі фінансових мотивів, проте під регулярною дією норм і цінностей. Як форма виявлення фінансових потреб, виражають фінансову корисність, реалізуючи яку суб'єкт фінансових відносин забезпечує самостійність та саморозвиток. Окреслюють реальні причини та найбільш глибокі стимули фінансової поведінки індивідів, які слідує за їх безпосередніми намірами – мотивами, помислами, ідеалами. Забезпечують узгоджену взаємодію різних соціально-демографічних груп і прошарків населення в процесі фінансових відносин»[95, с. 153].

Фінансова культура	<p>«Важлива передумова фінансової поведінки, під якою слід розуміти сукупність соціальних цінностей та норм, які є регуляторами фінансової поведінки; виконують роль соціальної пам'яті економічного розвитку; сприяють чи заважають трансляції, відбору та оновленню цінностей, норм і потреб; функціонують у сфері фінансових відносин та орієнтують її суб'єктів на ті чи інші форми фінансової активності. Виконує декілька основних функцій:</p> <ul style="list-style-type: none"> – трансляційна – передача з минулого в сучасне та з сучасного в майбутнє соціально-фінансових цінностей, норм, правил, взірців поведінки, які формують зміст фінансової свідомості та фінансового мислення як форми його прояву, а також фінансової поведінки як результату їх взаємодії; – селекційна – фінансова культура відбирає (вибирає, зберігає, накопичує) ті фінансові знання, норми, еталони фінансової поведінки, які необхідні для розвитку гнучкої фінансової поведінки суб'єктів фінансових відносин, для виживання та подальшого розвитку суспільства; – інноваційна – оновлення соціально-фінансових цінностей і норм шляхом продукування нових всередині самої культури або запозичення з інших культур»[95, с. 154].
--------------------	---

При цьому зауважимо, що фінансова поведінка домогосподарств в Україні значно відрізняється від фінансової поведінки домогосподарств у зарубіжних країнах. Раціоналізм фінансової поведінки західного варіанту передбачає отримання фінансового благополуччя не в результаті випадкової дії, а в результаті дотримання оптимального співвідношення доходів і витрат, що є звичною нормою поведінки громадян за кордоном. Водночас фінансова поведінка українців часто має нераціональний характер, адже вагомий вплив на неї нерідко здійснюють суб'єктивні фактори. Це, відповідно, дає підстави констатувати, що при моделюванні фінансової поведінки домогосподарств в Україні необхідно враховувати більшою мірою суб'єктивну раціональність.

Російські вчені Г. Хотинська та К. Качкін, а також вітчизнянадослідниця фінансів домогосподарств Т. Кізимау своїх працях акцентують увагу на трьох «основних моделях фінансової поведінки: споживчій, заощаджувальній та інвестиційній» [40, с. 88]. Причому кожній моделі, на думку науковців, властиві певний набір застосовуваних стратегій, рівень їхньої диверсифікації, ступінь концентрації активних і пасивних стратегій, ліквідність результату, цільове спрямування»[88, с. 63; 40, с. 88-89].

В. Радаєв концентрує увагу на дослідженні лише заощаджувальної фінансової поведінки, виокремлюючи такі чотири її «основні моделі: незаощаджувачі (заощадження або повністю відсутні, або

є незначними); напівзаощаджувачі (заявляють, що заощадження в них відсутні, однак в реальності володіють незначними фінансовими активами); заощаджувачі (заощадження є наявними, проте вони використовуються на поточну життєдіяльність домогосподарства); покупці-інвестори (заощадження наявні та інвестуються у потужні фінансові активи)»[75, с. 34].

Тому загалом не заперечуючи проти вищенаведених моделей фінансової поведінки домогосподарств, вважаємо, що у майбутньому вони потребуватимуть доповнення, коригування та більш чіткої систематизації.

Тож маємо усі підстави констатувати, що у сучасній економічній літературі фактично відсутня єдина загальноприйнята класифікація моделей фінансової поведінки. Це обумовлено, на нашу думку, недостатнім науково-теоретичним обґрунтуванням самого поняття «фінансова поведінка»; різноманітням теоретичних макро- та мікропідходів до дослідження різних явищ і рівнів фінансового життя громадян, їх багатомірністю та структурною складністю; наявністю низки теорій в межах тих чи інших економічних, соціологічних та психологічних концепцій, які по-різному трактують сутність та різновиди фінансової поведінки населення.

Систематизація моделей фінансової поведінки домогосподарств та основні їх різновид наведені у Додатку А.

Безумовно, вагомою складовою фінансової поведінки домогосподарств є ощадно-інвестиційна поведінка, яку доцільно розглядати як сукупність фінансових активностей членів таких господарств щодо акумуляції частини неспожитого поточного доходу задля більш ефективного його використання у перспективі. Тобто ощадно-інвестиційна поведінка домогосподарств зводиться насамперед до поведінки стосовно формування і використання власних заощаджень, а саме до вибору об'єктів, форм та інструментів таких заощаджень. Однак «ощадно-інвестиційні можливості фінансової поведінки домогосподарств є доволі диференційованими, оскільки залежать передусім

від обсягів сукупних доходів, що припадають на кожного його члена, а також обсягів, динаміки і структури витрат» [26, с. 4].

Вихідним імпульсом ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств є мотиви щодо формування майбутніх заощаджень, що спонукають до зберігання певної частки поточного доходу, а не його споживання, адже від того, під впливом котрого із мотивів формуватимуться заощадження, залежатиме їх подальша спрямованість (інвестиційна або ж споживча). Наступні ощадно-інвестиційні рішення домогосподарств торкаються вибору форми заощаджень, а саме: організованої або ж неорганізованої.

Безперечно, на фінансову поведінку домогосподарств впливають такі «основні ризики: ризик втрати доходу; ризик виникнення непередбачених витрат; ризик втрати заощаджень» [9, с. 72]. Тож залежно від настання вищевказаних ризиків, домогосподарства приймають відповідні фінансові рішення. Відтак стратегії заощаджень (сукупність фінансових рішень домогосподарства щодо вибору форми заощаджень) можна класифікувати за схильністю таких господарств до ризиків з виокремленням: стратегії «мінімізації ризиків»; стратегії «максимізації доходів від використання коштів»; стратегії «поєднання надійних і ризикованих форм заощаджень».

Зважаючи на те, що вибір певної стратегії ощадно-інвестиційної поведінки зумовлений необхідністю оптимального варіанту розподілу фінансових активів у інвестиційному портфелі, у Додатку Б подано детальну класифікацію стратегій домогосподарства в процесі здійснення заощаджень.

Слід акцентувати, що на ефективність ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств здійснює вплив низка факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру, до яких відносимо: обсяг заощаджень домогосподарств; терміни інвестування фінансових активів; ступінь ризиковості їх розміщення; попит на заощадження домогосподарств на

фінансовому ринку; врегульованість питань інвестування таких активів на законодавчому рівні. Перелік основних факторів, що впливають на сучасну ощадно-інвестиційну поведінку домогосподарств, наведено в Додатку В.

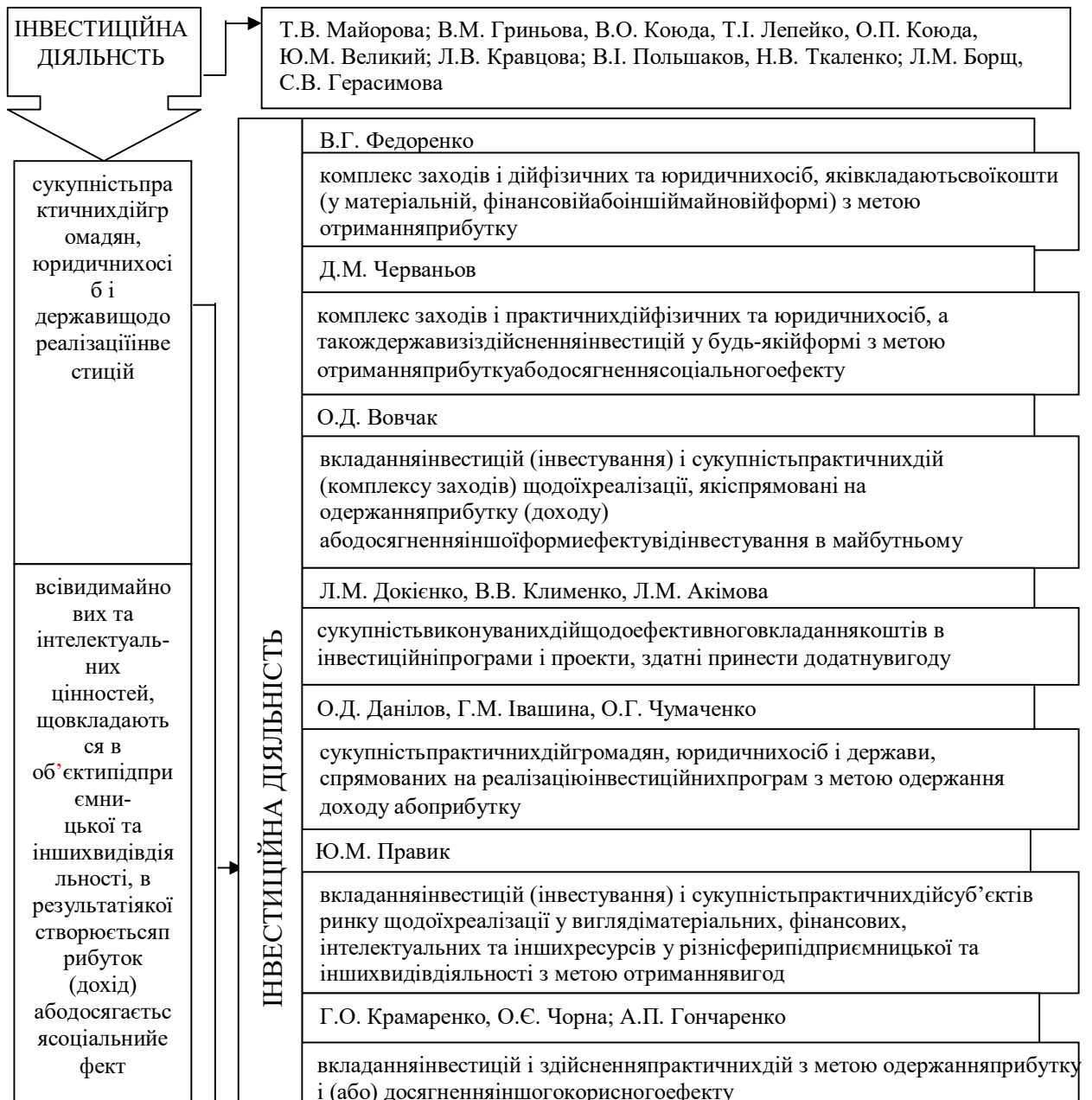
Водночас, слід звернути увагу на те, що рішення щодо використання конкретної ощадно-інвестиційної стратегії громадяни приймають залежно від їх сімейного стану, наявності дітей, батьків похилого віку тощо. При цьому «набір фінансових інструментів, до яких вдаються домогосподарства, багато в чому залежить від того, наскільки вони включені до різноманітних соціальних мереж (цей феномен учені називають «соціальною закоренілістю» суб'єктів економічної діяльності» [77, с. 40]).

Відтак враховуючи, що мотивація до активної ощадно-інвестиційної поведінки визначається: по-перше, схильністю громадян до заощаджень; по-друге, інвестиційним кліматом; по-третє, об'єктивною і зрозумілою фінансовою інформацією; по-четверте, певними особистими інтересами; по-п'яте, інституційними чинниками (довіра до держави загалом та фінансових інституцій зокрема, ефективність системи захисту заощаджень, стан розвитку фінансового ринку тощо), вважаємо, що вкрай важливим на рівні держави є розроблення заходів щодо стимулювання активної ощадно-інвестиційної поведінки українських домогосподарств. Тож головними акцентами у реалізації таких заходів мають стати: збільшення учасників ощадно-інвестиційного процесу завдяки зростанню доходів населення, вирівнюванню територіального і галузевого розподілу доходів у межах країни; зростання рівня фінансової грамотності населення, довіри до держави та фінансових інституцій; активізація фінансового ринку у контексті різноманітнення фінансових інструментів, розвитку роздрібної торгівлі фінансовими інструментами та системи гарантування вкладів громадян; стимулювання інвестиційної діяльності через удосконалення політики доходів, реформування системи соціального та пенсійного забезпечення.

1.2. Інвестиційний потенціал та його вплив на формування ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств

Ефективність ощадно-інвестиційної діяльності домогосподарств залежить від рівня формування та використання їх інвестиційного потенціалу. Відтак для ґрунтовного розкриття змістової характеристики поняття «інвестиційний потенціал» насамперед необхідним є дослідження основних підходів до визначення інвестиційної діяльності.

Учені інвестиційну діяльність трактують насамперед як «дії громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій»[33, с. 116](рис. 1.1).

Аналізуючи погляди науковців на сутність інвестиційної діяльності, зазначимо, що досить слушним вважаємо твердження С.М. Панчишина, який зазначає, що «інвестиційна діяльність – це сукупність рішень та відповідних дій, скерованих на перетворення заощаджень в інвестиції»[68, с. 121]. Безумовно, саме заощадження, як «частина неспожитого у поточному періоді сукупного доходу домогосподарства, яка при організованій формі може трансформуватися в інвестиційні витрати (тобто витрати, спрямовані на приріст фінансових активів домашнього господарства), а при неорганізованій формі – виводитися на певний час з обігу (тобто залишатися «на руках» у населення)» [37, с.201], є тим інвестиційним ресурсом, що використовується в інвестиційній діяльності. Проте вважаємо, що наведене С.М. Панчишиним визначення не є завершеним, адже інвестиційні ресурси можуть формуватися не лише за рахунок власних, але й позикових ресурсів інвестора.

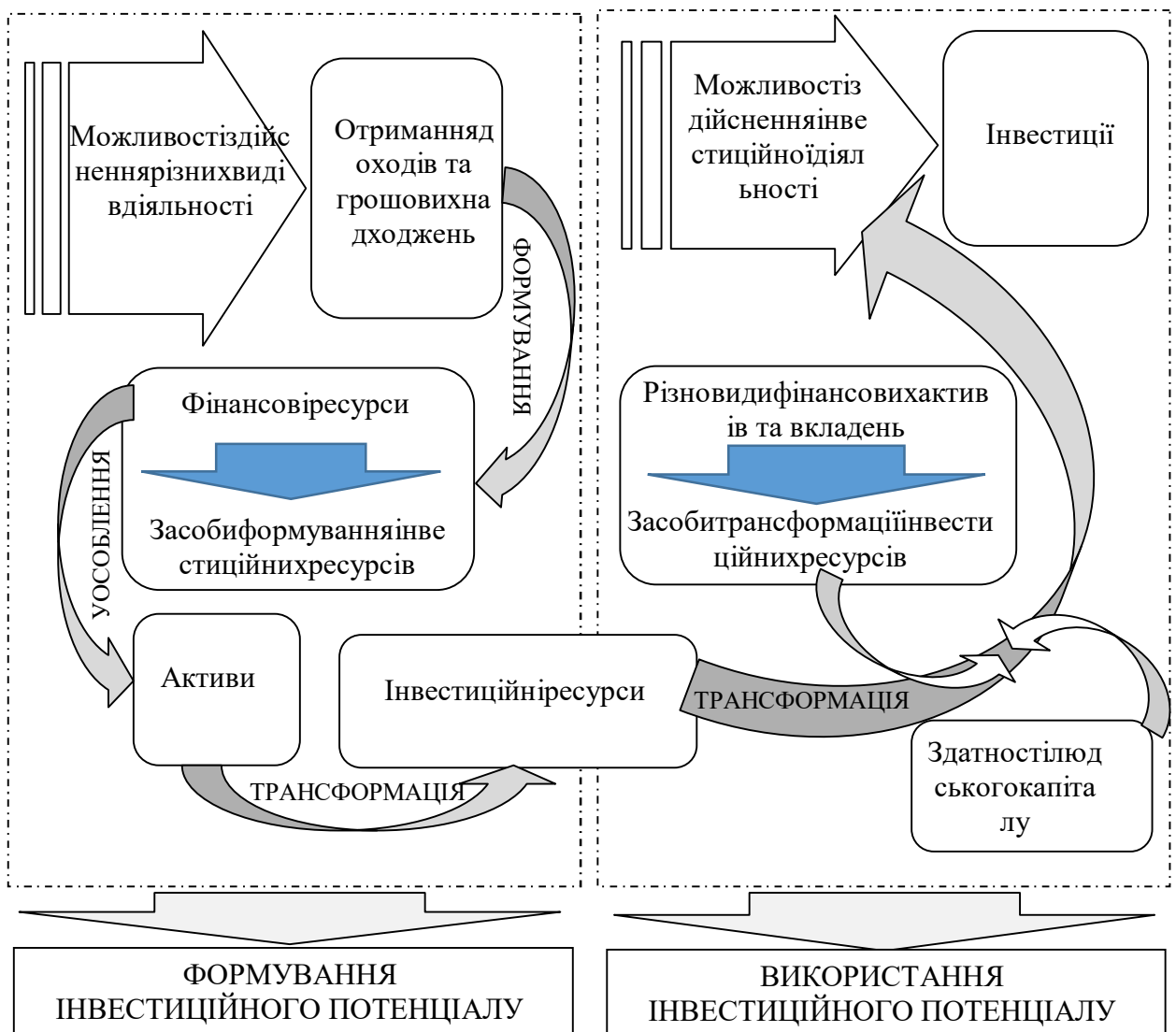
У свою чергу, рівень інвестиційної діяльності значною мірою залежить від ефективності використання інвестиційного потенціалу домогосподарств, які безпосередньо здійснюють такий вид діяльності.

Відмітимо, що поняття «інвестиційний потенціал» використовується у вітчизняній науці і практиці досить різноаспектно, а саме щодо: країн,

регіонів, галузей, ринків та окремих інституційних одиниць. Тож у сучасній фінансовій літературі відсутнє однозначне трактування цього поняття.

Відтак проведений аналіз наукових підходів щодо економічної сутності інвестиційного потенціалу дає підстави стверджувати, що у сучасній фаховій літературі інвестиційний потенціал розглядається насамперед як сукупність можливостей та засобів для залучення інвестиційних ресурсів та їх подальшої трансформації в інвестиції за допомогою наявних потенційних можливостей для здійснення інвестиційної діяльності.

Тож повністю поділяємо думку Р.С. Квасницької, яка інвестиційний потенціал трактує передусім як «сукупність елементів (компонент), які знаходяться у постійній динаміці та перебувають у тісному взаємозв'язку один з одним. Причому, структурно-логічно інвестиційний потенціал включає одразу дві складові, які узагальнено уособлюють його формування та використання [33, с. 133]. (рис. 1.2).

Таким чином, можемо стверджувати, що інвестиційний потенціал домогосподарств фактично є відображенням наявних і ймовірних можливостей, здібностей та засобів для формування інвестиційних ресурсів та їх подальшої трансформації при реалізації інвестиційної діяльності.

Вважаємо, що важливою складовою при дослідженні інвестиційного потенціалу домогосподарств є аналіз сукупності різноманітних чинників, що впливають на нього. Загалом усі фактори впливу на інвестиційний потенціал, поділяють на «фактори-стимулятори (фактори позитивного впливу) та фактори-дестимулятори (фактори негативного впливу)» [33, с. 142]. Причому слід акцентувати, що поділ усіх факторів на фактори-стимулятори та фактори-дестимулятори дає можливість прогнозувати ймовірні тенденції зміни рівня інвестиційного потенціалу домогосподарстві здійснювати певні корегування відповідно до обраної інвестиційної стратегії. Відтак можемо стверджувати, що виокремлення найбільш вагомих факторів впливу на інвестиційний потенціал є важливою складовою дослідження ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств в Україні, оскільки розроблення напрямів її подальшої активізації залежить саме від того, наскільки повно будуть враховані ці фактори у фінансовій діяльності таких господарств.

Висновки до розділу 1

Аналіз концептуально-теоретичних підходів стосовно обґрунтування сутності фінансової поведінки домогосподарств дає підстави стверджувати, що наведені концепції, доповнюючи одна одну, формують лише загальне уявлення щодо специфіки формування і реалізації певних її моделей. Підвладна загалом впливу економічних, соціальних, психологічних факторів фінансова поведінка домогосподарств є досить специфічною, позаяквона суттєво відрізняється від інших видів економічної поведінки. Причому тут регуляторами є чинники не тільки макро- і мікроекономічні, але й соціально-психологічні, котрі не завжди прямо стосуються реалізації відповідних моделей фінансової поведінки.

Важливою складовою фінансової поведінки домогосподарств є ощадно-інвестиційна поведінка, яку запропоновано розглядати як сукупність фінансових активностей членів таких господарств щодо акумуляції частки неспожитого поточного доходу задля його ефективного використання у перспективі.

Різноманітні моделі та відповідні стратегії ощадно-інвестиційної поведінки формуються під впливом таких основних факторів як: політична й соціальна стабільність; рівень довіри до держави та фінансових інституцій зокрема; рівень розвитку фінансового ринку та його інфраструктури; фінансова грамотність населення; рівень розвитку правової системи; соціально-психологічні і ментально-культурні стереотипи. Як наслідок, відповідно до ціннісних орієнтацій, стандартів споживання, раціональності або ірраціональності прийняття рішень, очікувань та ризиків домогосподарства обирають між стратегіями ощадно-інвестиційної активності, тобто стратегіями участі в операціях на фінансовому ринку, та ощадно-інвестиційною пасивністю. У свою чергу, ощадно-інвестиційна активність реалізується через функції споживання, збереження, інвестування, що й визначає відповідні моделі ощадно-інвестиційної поведінки.

У сучасних реаліях ефективність ощадно-інвестиційної діяльності домогосподарствнапрямую залежить від рівня формування та використання їх інвестиційного потенціалу. Відтак сутність інвестиційного потенціалу розглянуто як сукупність відповідних елементів, що знаходяться у постійній динаміці й перебувають у тісному взаємозв'язку один з одним. При цьому констатовано, що структурно-логічно інвестиційний потенціал включає в себе одразу дві складові, які характеризують його формування і використання у конкретний період часу.

Інвестиційний потенціал домогосподарствтрактовано як відображення наявних і ймовірних можливостей, здібностей та засобів для формування інвестиційних ресурсів та їх подальшої трансформації при реалізації інвестиційної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ОЩАДНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

2.1. Ощадно-інвестиційна поведінка домогосподарств на ринку банківських послуг

У процесі формування та реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств найбільш активно мобілізацію і розміщення заощаджень населення здійснюють банківська системаінебанківські фінансово-кредитні установи (Додаток Г). Проте слід акцентувати, що частка заощаджень у доходах населення (табл. 2.1) свідчить загалом про низький рівень заощаджень пересічних українців, що, на думку вчених, зумовлено: «відсутністю цивілізованого національного фінансового ринку, здатного працювати із дрібним інвестором по усіх сегментах; недостатнім розвитком

інституту фінансового посередництва (зокрема, небанківських фінансових установ, спроможних стабільно і ефективно співпрацювати з населенням); обмеженою пропозицією фінансових послуг та відсутністю спеціальних інвестиційних інструментів, призначених для роздрібного інвестора; недовірою до діяльності держави загалом та фінансових посередників зокрема; неналежним рівнем фінансової грамотності населення і відсутністю інвестиційної культури; відсутністю зрозумілої, доступної інформації для домогосподарств; незрілістю інституту фінансового (інвестиційного) консультування фізичних осіб; відсутністю ефективного податкового стимулювання інвестицій громадян; обмеженістю сфери застосування компенсаційних механізмів на фінансовому ринку України загалом та відсутністю ефективною системи державних гарантій збереження заощаджень населення зокрема» [38, с. 174].

Таблиця 2.1

Динаміка частки заощаджень домогосподарств у доходах населення України у 2014-2019 роках, млн. грн.*

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
1. Доходи, всього	1516768	1735853	2002383	2475826	3219518	3699346
2. Витрати (без заощаджень)	1485988	1722956	1983983	2406846	3202747	3583181
3. Заощадження (нагромадження нефінансових активів, приріст фінансових активів)	30780	12897	-18400	-68980	16771	-116165
4. Частка заощаджень («-« їх використання) у доходах	2,03	0,74	-0,92	-2,79	0,52	-3,14

*складено за матеріалами джерела [21]

Варто наголосити, що, приймаючи рішення щодо формування і реалізації ощадно-інвестиційної поведінки, члени домогосподарств постають перед необхідністю розв'язання «одного із найскладніших і водночас найважливіших завдань, пов'язаного із вибором членами домашнього господарства найефективніших форм заощаджень» [37, с. 203-204]. А

головними критеріями, що впливають на вибір домогосподарствами таких форм заощаджень, безумовно, є їхня дохідність, безпека та ліквідність.

Проведене дослідження довело, що традиційно вітчизняні домогосподарства насамперед надають перевагу такій поширеній формі заощаджень як банківський депозит (табл. 2.2), що і не дивно, адже банківським депозитам властива низка численних переваг («отримання фіксованого і передбачуваного доходу; можливість отримання інших банківських послуг; гарантоване відшкодування коштів у випадку банкрутства банку за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; регулювання банківських операцій з боку НБУ; захищеність від крадіїв» [63, с. 89]). Однак слід не забувати і про певні недоліки розміщення коштів на банківських депозитних рахунках, а саме: «невисокий рівень дохідності, інфляційне знецінення депозитних коштів, втрата доходів при достроковому знятті коштів, невідшкодування коштів Фондом гарантування вкладів, які більші за встановлену чинним законодавством суму» [63, с. 89].

Таблиця 2.2

Динаміка та структура заощаджень домогосподарств України
у 2014–2019 рр. [20; 70; 72]

Показники	2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	млрд. % млрд.		%
Банки	418,1	99,4	410,9	99,3	444,7	99,4	495,3	99,5	530,3	99,4	559,0	99,4
Кредитні спілки	1,0	0,2	0,9	0,2	0,8	0,2	0,8	0,1	1,1	0,2	1,2	0,2
НПФ	1,8	0,4	1,9	0,5	1,9	0,4	1,9	0,4	2,0	0,4	2,2	0,4
Разом	420,9	100	413,7	100	447,4	100	498,0	100	533,4	100	562,4	100

Принагідно відмітимо, що члени домогосподарств надають перевагу формуванню заощаджень у банківських установах передусім терміном до 2 років (табл. 2.3). Причому питома вага таких депозитів протягом останніх років коливалася в межах від 40,1% у 2014 році до 16,7% у 2019 році. Найменшою є частка депозитів терміном більше 2 років (від 3,8% у 2015 році

до 1,0% у 2019 році), що, на нашу думку, обумовлено значною недовірою населення до діяльності банківських установ в Україні.

Таблиця 2.3

Динаміка та структура депозитів домогосподарств, залучених банками України, за строками повернення у 2014–2019 рр. [20]

Показники	2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	млрд. млрд.		%
Депозити всього	418,1	100,0	410,9	100,0	444,7	100,0	495,3	100,0	530,3	100,0	559,0	100,0
На вимогу	100,2	24,0	112,5	27,4	129,6	29,1	166,0	33,5	203,4	38,4	225,1	40,3
До 1 року	135,6	32,4	176,4	42,9	171,5	38,6	181,1	36,6	210,2	39,6	234,8	42,0
1-2 роки	167,7	40,1	106,2	25,8	138,2	31,1	142,0	28,7	109,9	20,7	93,4	16,7
>2 років	14,6	3,5	15,8	3,8	5,4	1,2	6,2	1,2	6,8	1,3	5,7	1,0

При цьому члени домогосподарств можуть зберігати кошти на депозитних рахунках як у національній, так і іноземній валютах(табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка та структура депозитів домогосподарств, залучених банками України, у розрізі валют у 2014–2019 рр. [20]

Показники	2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	млрд. млрд.		%
Депозити всього	418,1	100,0	410,9	100,0	444,7	100,0	495,3	100,0	530,3	100,0	559,0	100,0
Гривня	200,9	48,1	198,9	48,4	209,6	47,1	252,4	51,0	289,4	54,6	316,4	56,6
Долар США	181,1	43,3	177,4	43,2	199,3	44,8	203,7	41,1	202,6	38,2	203,9	36,5
Євро	34,2	8,2	33,1	8,1	34,5	7,8	38,1	7,7	37,2	7,0	37,7	6,7
Російський рубль	0,4	0,1	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0
Інші валюти	1,5	0,4	1,3	0,3	1,1	0,2	0,9	0,2	0,9	0,2	0,8	0,2

Однак варто зазначити, що інвестування коштів у купівлю іноземної валюти є високоризиковим, позаяк у довготерміновій перспективі важко спрогнозувати поведінку валютних курсів. Водночас слід акцентувати, що депозити в дорогоцінних металах залишаються найбільш стійкими у

кризових умовах, адже метали стабільно користуються довірою населення і їхня вартість постійно зростає. До того ж, важливою перевагою у контексті ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств є те, що в період кризових явищ продаж банківськими установами іноземної валюти призупиняється, а банківських металів – ні.

Переваги і недоліки основних форм депозитів у процесі реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств наведено в табл. 2.5.

При цьому варто зазначити, що у контексті стимулювання ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств досить важливою є ставка депозитного відсотка, яка безпосередньо впливає на матеріальну зацікавленість домогосподарств здійснювати вклади, адже при зростанні ставки вона посилюється, а при зниженні зменшується. І саме завдяки такій властивості банківська установа має можливість реалізовувати власну депозитну політику з метою оптимізації інтересів своїх вкладників та власних інтересів.

Таблиця 2.5

Основні переваги та недоліки існуючих форм депозитів в процесі реалізації
ощадної поведінки домогосподарств [18]

Форми депозитів	Переваги	Недоліки	Вплив фінансової кризи
Депозити в національній валюті	– «компенсують вплив інфляції при стабільній економіці; – ліквідні; – висока процентна ставка; – слугують мотивом до збереження у домогосподарств» [18, с. 184]	– «при зростанні інфляції грошові кошти знецінюються і відсотки за депозитами не перекривають інфляцію» [18, с. 184]	Сильний
Депозити в іноземній валюті	– «дохід залежить від динаміки коливання валютного курсу національної валюти; – ліквідні, проте менше, ніж депозити в національній валюті» [18, с. 184]	– «збиток залежить від динаміки коливань валютного курсу національної грошової одиниці; – не висока процентна ставка» [18, с. 184]	Середній
Депозити в дорогоцінних металах	– «вартість дорогоцінних металів постійно зростає; – найбільш перспективні для довгострокових вкладень грошових коштів» [18, с. 184]	– «існує лише у формі злитків у ваговій категорії; – депозит відкривається при умові певної ваги злитку; – незначна відсоткова ставка по депозиту» [18, с. 184]	Низький

Динаміка процентних ставок за депозитами домогосподарств у розрізі видів валют і строків погашення впродовж 2008-2019 рр. наведена в табл. 2.6.

Однак зазначимо, що використання вітчизняними банками ставки депозитного відсотка як «ефективного інструменту стимулювання ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств ускладнюється низкою обставин:

– високою часткою інвалютних запасів у загальному обсязі заощаджень населення, внаслідок чого банки змушені диференціювати свою депозитну політику за видами валют, встановлюючи дві відсоткові ставки, два види депозитних рахунків з різними механізмами їх ведення, узгоджувати свої інтереси з інтересами вкладників;

– високим рівнем інфляції, внаслідок чого виникає значна відмінність між номінальною та реальною ставкою депозитного відсотка;

– істотними та частими коливаннями валютного курсу, внаслідок чого помітно змінюється інтерес вкладників до валюти та, відповідно, до гривневих вкладів;

– недостатньою зацікавленістю банківських установ залучати заощадження населення на вкладні рахунки»[85, с. 35].

Таблиця 2.6

Динаміка процентних ставок за депозитами домашніх господарств в Україні у розрізі видів валют і строків погашення у 2008-2019 рр. *

(середньозважені ставки в річному обчисленні,%)

Роки	у національній валюті					в іноземній валюті				
	Всього	в т. ч. за строками погашення				Всього	в т. ч. за строками погашення			
		на вимогу	до 1 року	від 1 року до 2 років	більше 2 років		на вимогу	до 1 року	від 1 року до 2 років	більше 2 років
2008 р.	9,8	3,5	16,0	15,5	15,4	7,2	2,2	9,6	10,0	9,8
2009 р.	14,7	5,5	20,2	20,4	17,4	10,0	4,7	11,3	12,0	11,1
2010 р.	14,6	6,4	16,8	18,8	18,3	8,7	5,4	9,0	9,9	10,1
2011 р.	12,3	5,4	13,7	15,8	16,9	6,2	3,5	6,3	7,7	8,0
2012 р.	16,7	7,3	18,6	18,6	17,6	7,1	3,5	7,2	8,2	8,1
2013 р.	17,5	9,0	17,9	20,0	17,6	7,0	2,6	6,6	8,4	5,8

2014 р.	18,3	9,5	19,4	19,8	20,5	7,7	2,5	8,0	9,2	7,6
2015 р.	16,7	6,3	20,1	21,8	21,7	6,5	1,6	7,6	8,6	8,3
2016 р.	17,0	6,0	20,0	21,3	21,2	5,9	1,5	7,4	8,5	8,1
2017 р.	13,8	5,8	18,9	20,7	20,9	3,3	1,4	7,3	8,3	8,0
2018 р.	14,9	5,9	19,1	20,8	20,9	3,3	1,3	7,2	8,2	7,9
2019 р.	14,9	5,9	19,0	20,8	20,7	2,6	1,2	7,2	8,2	7,9

*складено за матеріалами[74]

Водночас, з метою активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств, банкам необхідно дбати про розвиток системи безготівкових платежів за допомогою карткових рахунків, які мають суттєві переваги у порівнянні з поточними рахунками, адже ними можна здійснювати більшість поточних платежів, також за ними виплачують значно вищу ставку депозитного відсотка, ніж за поточними рахунками.

Необхідно зазначити, що банківський сектор України в процесі реформування у 2014-2017 роках зіткнувся з низкою проблем як загальноекономічного характеру, так і проблем, породжених неправильною політикою регулятора – Національного банку України. Відтак вважаємо, що для подолання негативної ситуації у банківському секторі України слід:

- поступово лібералізувати валютний ринок для стимулювання притоку депозитів населення;
- забезпечити прозорість виведення проблемних банків з ринку;
- виважено підходити до докапіталізації банків, які її потребують;
- «знижувати облікову ставку для здешевлення кредитних ресурсів;
- відновити довіру населення до банківського сектору України насамперед шляхом стабілізації ситуації на валютному ринку. А виведення банків з ринку має стати прозорим» [36, с. 65].

Переконані, що саме запропоновані заходи дадуть можливість у найближчій перспективі активізувати діяльність домогосподарств на ринку банківських послуг України.

2.2. Аналіз поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України

Діяльність небанківських фінансово-кредитних установ, що функціонують на ринку фінансових послуг України (передусім кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній зі страхування життя) у сфері залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів, в сучасних умовах складає досить вагому конкуренцію комерційним банкам, але все ще продовжує залишатися менш популярною серед вітчизняних домогосподарств. Однак, не зважаючи на певні труднощі, ці установи продовжують активно співпрацювати із сектором домашніх господарств. Передумовами розвитку більшості небанківських фінансово-кредитних інституцій традиційно вважаються ті ніші, які неспроможні зайняти банківські установи» [41, с. 94].

Зазначимо, що найбільш чисельними серед фінансово-кредитних інституцій на ринку фінансових послуг України є кредитні спілки (табл. 2.7), які нині слугують альтернативним варіантом залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів, а також додатковим джерелом для фінансування потреб населення.

Таблиця 2.7

Динаміка кількості небанківських фінансово-кредитних установ в Україні у 2014-2019 роках, шт. (на кінець року) [70; 71; 72]

Фінансово-кредитні установи	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Кредитні спілки	589	588	462	378	358	337
Недержавні пенсійні фонди	76	72	64	64	62	65
Страхові компанії зі страхування життя	57	49	39	33	30	23

Передусім відмітимо, що основною «метою діяльності кредитних спілок є надання фінансових послуг населенню через спільне заощадження членами кредитних спілок власних грошових коштів і кредитування за рахунок цих коштів на взаємовигідній основі. Однак у період фінансової кризи 2008–2009 рр. перед кредитними спілками особливо гостро постала проблема належного виконання грошових зобов'язань перед вкладниками»[41, с. 94-95](до слова, це питання для вітчизняних кредитних спілок продовжує залишатися актуальним і дотепер).

Проведене дослідження довело, що упродовж 2014-2019 рр. кількість кредитних спілок в Україні значно зменшилась (майже удвічі), що можна пояснити суттєвим погіршенням їх фінансового становища, а також значним зниженням рівня їх платоспроможності і ліквідності. Причому за цей період спостерігалось значне падіння фактично усіх показників депозитної діяльності таких кредитних інституцій (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка основних показників депозитної діяльності кредитних спілок в Україні у 2014-2019 роках (на кінець періоду)*

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Кількість зареєстрованих кредитних спілок (на кінець періоду)	589	588	462	378	358	337
Кількість членів КС, тис. осіб	826,0	764,7	642,9	564,1	500,5	456,9
Кількість членів КС, які мають внески на депозитних рахунках на кінець періоду (тис. осіб)	28,4	26,2	41,1	21,7	19,6	20,9
Внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кінець періоду) (млн. грн.)	968,6	855,2	831,8	937,0	1050,6	1208,6

*складено за матеріалами джерела [70]

На наш погляд, вагомими причинами, які сповільнюють розвиток кредитної кооперації в Україні, є: песимістичні прогнози щодо стабільності національної грошової одиниці, як наслідок, відтік гривневих депозитів;

зниження купівельної спроможності основної маси населення та відсутність гарантій щодо отримання гідного рівня доходів у майбутньому, негативні очікування щодо зниження реальної заробітної плати та перспективу тощо.

Відтак ідентифіковані тенденції розвитку кредитних спілок в Україні свідчать про необхідність їхньої підтримки державою передусім на законодавчому рівні, «враховуючи чисельність задіяного до кредитної кооперації населення та величезне значення цього сегменту в розвинених країнах світу» [41, с. 95]. В Україні кредитні спілки все ще залишаються фінансовими інституціями з потужним потенціалом розвитку. Проте, на жаль, за роки незалежності України «суттєвих зрушень у їхній діяльності не відбулося: хоча обсяги операцій і зростали, однак частка активів кредитних спілок (порівняно з активами банківських установ) залишається незначною» [41, с. 95]. Тому вважаємо, що першочерговим вектором розвитку цих установ має стати зростання обсягів кредитування паралельно із збільшенням обсягів залучених коштів від членів таких спілок та мобілізація додаткових джерел фінансування їхньої діяльності.

Такий інструмент залучення заощаджень населення до інвестиційних процесів, як вкладення коштів в недержавні пенсійні фонди, базується на залучених пенсійних внесках від вкладників на тривалі строки та здійсненні інвестування коштів з метою накопичення і захисту їх від інфляції.

Потенційні пенсійні виплати учасникам недержавних пенсійних фондів досить чітко плануються, чим і пояснюється високий рівень фінансової стійкості таких фондів, що дозволяє їм підтримувати власну ліквідність на достатньому рівні. Однак слід пам'ятати, що величина накопиченої пенсії залежатиме не тільки від величини інвестованої суми, але й обсягу інвестиційного прибутку, який фонд отримає за весь період інвестування вкладника. Тобто домогосподарствам, що використовують цей інвестиційний інструмент, слід пам'ятати про низку важливих чинників, серед яких: період

інвестування, сума та періодичність отриманих від вкладників внесків, які буде інвестувати фонд впродовж тривалого періоду.

Стосовно динаміки показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні варто відмітити, що у 2019 р. спостерігалось збільшення кількості укладених пенсійних контрактів з фізичними особами та надходження пенсійних внесків від таких осіб (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні у 2014-2019 рр.*

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
1. Кількість НПФ	76	72	64	64	62	65
2. Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. шт.) в т. ч.	55,7	59,7	62,6	58,7	68,8	77,1
– з вкладниками – юридичними особами	14,1	7,6	7,3	6,9	6,8	6,8
– з вкладниками – фізичними особами	41,6	52,0	55,2	51,7	61,9	70,3
3. Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	833,6	830,2	834,0	840,8	855,3	874,6
4. Пенсійні внески, млн. грн. в т. ч.	1813,1	1851,0	1895,2	1897,3	2000,5	2160,8
– від фізичних осіб	72,9	80,1	92,2	124,3	172,1	222,7
– від юридичних осіб	1739,7	1770,4	1802,1	1772,3	1827,7	1937,3
– від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

*складено за матеріалами джерела [72]

Важливо наголосити, що у контексті нашого дослідження одним із показників, які характеризують фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів через систему недержавного пенсійного забезпечення, є сплачені населенням України пенсійні внески. Так, «сума пенсійних внесків станом на 31.12.2019 р. становила 2160,8 млн. грн., збільшившись на 8,0% (160,3 млн. грн.) в порівнянні з аналогічним періодом 2018 року. Середній розмір пенсійного внеску за 2019 рік на одного вкладника - фізичну особу становив 653,63 гривні» [72].

Принадно відмітимо, що, оскільки головною метою інвестування пенсійних активів недержавними пенсійними фондами є, насамперед,

збереження пенсійних заощаджень громадян, то стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною у порівнянні з іншими фінансовими установами. Відтак зазначимо, що «у 2019 році відбувся приріст вкладень в об'єкти нерухомості (на 83,5%), у грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках (на 22,9%) та в цінні папери, дохід по яких гарантовано Кабінетом Міністрів України (на 14,2%). Також відбулося інвестування у цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства, які складають 0,4% (11,6 млн. грн.) від загальної вартості активів. При цьому, значно зменшився обсяг активів, що вкладені в банківські метали (на 49,0%), облігації (на 20,7%) та акції (на 2,5%) українських емітентів та акції іноземних емітентів (на 18,9%). Загальний дохід недержавних пенсійних фондів, отриманий від інвестування пенсійних активів, у 2019 році становив 2200,0 млн. грн., збільшившись у порівнянні з 2018 роком на 432,3 млн. грн. (або 24,5%)» [72].

Відтак можемо стверджувати, що взаємодія недержавних пенсійних фондів з фізичними особами в інвестиційному процесі має бути спрямована на стимулювання ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств з метою залучення пенсійних внесків громадян на довгострокову перспективу.

Наостанок зазначимо, що до вад недержавного пенсійного забезпечення в Україні, що суттєво впливають на вибір домогосподарствами інвестиційних інструментів, слід віднести: незначну тривалість діяльності НПФ, нестабільність і, як результат – складність вибору фонду для здійснення пенсійних внесків, співвідношення виплат до внесків громадян (оскільки надходження до НПФ відбуваються з більшим прискоренням, ніж виплати з нього, можемо стверджувати, що функціонування таких фондів фактично націлено не на зростання добробуту їхніх інвесторів, а передусім на отримання прибутку, хоча це і не заборонено чинним законодавством).

По аналогії із недержавними пенсійними фондами працюють і

страхові компанії у сфері страхування життя. У сучасних реаліях заощадження домогосподарств через страхування життя теж можуть слугувати вагомим джерелом довгострокових інвестицій, що є надзвичайно важливо в теперішніх умовах.

Слід акцентувати, що функціонування національної економіки з огляду на події, що відбуваються упродовж останніх років, характеризується негативними тенденціями і в страховій сфері, про що «свідчить: загальне зниження вартості активів, зменшення їх ліквідності, особливо активів, розміщених у банківських установах (НБУ визнав неплатоспроможними близько 100 банків) та на фондовому ринку; втрата доступу до такого активу як нерухоме майно, розташоване на тимчасово окупованих територіях України (Крим, Донецьк, Луганськ); істотне зростання витрат на забезпечення виконання страхових зобов'язань у зв'язку зі значною девальвацією національної валюти. Сьогодні лише компанії, які упродовж останніх років здійснювали помірковану консервативну інвестиційну політику, мають належний запас міцності для нівелювання ризиків, що настали»[71].

Слід акцентувати, що «загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2019 р. становила 233, у т. ч.: СК "life" – 23 компанії, СК "non-life" – 210 компаній. Обсяг валових страхових виплат із страхування життя за 2019 рік зменшився на 129,0 млн. грн. (18,3%) у порівнянні з 2018 роком». Станом на 31.12.2019 р. резерви із страхування життя зросли на 938,6 млн. грн. (або 10,1%) у порівнянні з 2019 роком[71].

Загальновідомо, що важливим індикатором розвитку ринку страхування є розмір страхової премії на душу населення (так звана «щільність страхування»). Динаміка величини цього показника, багато в чому, зумовлюється зростанням або спадом споживання страхових послуг. На жаль, в Україні розмір страхових премій у розрахунку на душу населення порівняно низький. Так, у 2008 році на одну особу припадало 0,52 грн.

страхових премій, у 2017 році – 0,73 грн. Відтак можемо констатувати, що український страховий ринок потребує чітких і скоординованих дій для популяризації страхових організацій як інвестиційного інструменту залучення заощаджень вітчизняних домогосподарств.

На нашу думку, домінуючою причиною стриманого розвитку страхування життя в Україні є саме недовіра громадян до діяльності цих інституцій. Також важливим стримуючим чинником у цій сфері фінансових відносин є низький рівень доходів населення загалом і заробітної плати зокрема, позаяк відомо, що «формування добровільного ринку страхування життя у розвинених країнах світу розпочалося із досягнення величини заробітної плати у розмірі 500 дол. США на місяць»[41, с. 96]. Відтак, якщо середньомісячна зарплата громадян становитиме менше означеної суми, то масового страхування життя в державі не відбуватиметься. В Україні цей показник не сягає навіть 200 доларів США. Тому «для пересічного громадянина України платіж на страхування життя зазвичай належить до групи так званих «відкладених потреб», які досить болісно дадуть про себе знати в майбутньому і часто не усвідомлюються сьогодні» [41, с. 96].

Таким чином, підгалузь страхування життя в Україні необхідно модернізувати і розвивати, зважаючи на властивий їй потужний інвестиційний потенціал. Відтак найважливішими напрямками реформування ринку страхування життя у сучасних умовах доцільно визнати: формування довіри населення до цього різновиду страхування; імплементація європейських засад здійснення та регулювання страхової діяльності; гарантування прозорості страхового ринку через формування об'єктивної фінансової звітності; достатня капіталізація страхового ринку тощо.

2.3. Оцінка ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств на ринку квазізаощаджень

У сучасних умовах дефіциту фінансових ресурсів домогосподарства змушені шукати альтернативні інструменти примноження власних заощаджень. Одним з таких інструментів можуть слугувати квазізаощадження, здійснюючи котрі домогосподарства вкладають кошти в купівлю матеріальних активів: нерухомості, дорогоцінних каменів та металів, антикваріату, картин та інших матеріальних об'єктів, що дозволяє зберегти заощадження від знецінення або отримати додатковий дохід внаслідок зростання вартості таких активів у майбутньому.

Передусім слід зазначити, що багатоглибина та в деякій мірі хаотичність і певна фрагментарність у функціонуванні ринку квазізаощаджень в Україні не дають змоги детально дослідити всі наявні на ньому проблеми, особливо стосовно активності домогосподарств у цьому секторі. Тож дослідження цього ринку здійснюватимемо на основі доступної статистичної та аналітичної інформації, наявної на момент його проведення.

Серед потенційних інвесторів побутує думка про високу надійність та відносну прибутковість такого фінансового інструменту, як інвестування у нерухомість. Серед аргументів наводяться: постійне здорожчання нерухомості, доступність і можливість одночасного збереження капіталу з отриманням невеликого, проте стабільного доходу. Дійсно, такий інструмент інвестування має як низку переваг, такі певні недоліки (рис. 2.1).

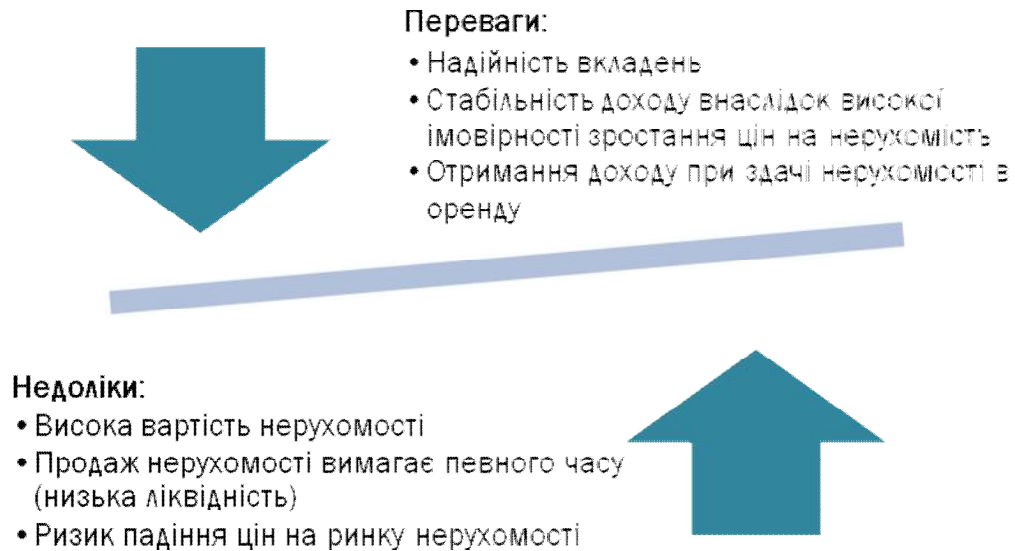

Рис. 2.1. Переваги і недоліки інвестицій в об'єкти нерухомості[63, с. 100]

Тож проаналізуємо детальніше найпопулярніші вектори інвестування у вітчизняну нерухомість.

Купівля нерухомості з метою здачі в оренду. Такому варіанту інвестування властива простота стратегії, значна поширеність і мінімальні ризики. Залежно від типу оренди, окупність такого виду інвестицій складає від 4 до 10 років, а на його ліквідність впливає вибір місця розташування, якість ремонту, ексклюзивність архітектури, креативність планування тощо.

Інвестування у новобудови. Цей варіант може бути надзвичайно прибутковим завдяки нетривалій період часу. Інвестуючи у нерухомість, що лише зводиться, потенційний власник нерухомості заздалегідь передбачає, що її вартість після закінчення будівництва ймовірно зросте. Однак слід пам'ятати, що у цій ситуації можливим є ризик банкрутства компанії-забудовника, обумовлений як скрутним фінансовим становищем, так і неефективною політикою забудівельної компанії.

Інвестиції у комерційну нерухомість. Такий інструмент інвестування є надзвичайно привабливим насамперед завдяки високій прибутковості

порівняно із житловою нерухомістю. Вкладання коштів у комерційну нерухомість в основному спрямоване на подальше здавання цієї нерухомості в оренду. Проте слід акцентувати, що такий інструмент привабливий передусім для великих інвесторів, оскільки вимагає значних витрат.

Однак зазначимо, що навіть незважаючи на сучасну кризову ситуацію, пов'язану із пандемією корона вірусу, фахівці загалом прогнозують зростання вартості нерухомості й орендної плати за нею в перспективі. Тож цей інструмент інвестування залишатиметься й надалі доволі вигідним.

Дорогоцінні метали, як інструмент інвестування, теж не втрачають своєї цінності навіть у кризові періоди, коли валюти різних країн знецінюються. До того ж, «золото продовжує залишатися важливим елементом сучасної світової фінансової системи, адже:

світові банківські резерви золотих запасів становлять 30 тисяч тонн;

ціна на золото постійно зростає (якщо у 1975 році вона становила близько 160 доларів за тройську унцію, в 1995 році – біля 400 доларів, то на початку 2020 року його вартість перевищила 2000 доларів за унцію);

це досить популярний інструмент в інвестиційних портфелях низки країн світу, у тому числі і Сполучених Штатів Америки;

золото часто використовують як засіб заощадження (серед країн світу тут лідирує Індія, на руках у населення якої зберігається близько 20 тисяч тонн золота, накопиченого багатьма поколіннями);

у Японії золото використовують як частину накопичувального рахунку, в Туреччині його використовують як накопичувальний та платіжний засіб, в'єтнамці ж розраховуються золотом при купівлі нерухомості» [31].

Відтак варто акцентувати, що у вітчизняних домогосподарств теж є низка способів інвестувати в дорогоцінні метали, а саме:

«купити банківські злитки і зберігати їх самостійно або розмістити на депозиті;

купити монети з дорогоцінних металів (їхня вага теж визначається в тройських унціях, проте ціна на них залежить від ваги дорогоцінних металів в монетах, а також від їх прогнозованої цінності, на думку нумізматів);

придбати дорогоцінний метал безготівково, тобто не отримуючи його на руки. Причому його купівля буде відображена на відповідному рахунку й інвестор офіційно стане власником певної кількості певного металу, хоча фізично і не отримає його на руки.

придбати пай в компанії, яка займається видобутком або продажем дорогоцінних металів, купивши її акції, облігації чи інші цінні папери. Тобто інвестор робить вкладення в ринок дорогоцінних металів, передоручаючи управлінцям усі пов'язані з цим ризики і прийняття рішень» [31].

Переваги і вади наведених способів інвестування подані у табл. 2.10.

Принагідно зазначимо, що ювелірні коштовності не варто розглядати як класичний інвестиційний інструмент, адже у випадку продажу золото і каміння будуть розглядатися окремо, і ціна буде менша від тієї, яку довелося колись заплатити за ювелірний виріб.

Загалом можемо стверджувати, що класична інвестиція в дорогоцінні метали — це інструмент для інвесторів, націлених на збереження коштів і прибуток у довгостроковій перспективі. А варіант з безготівковим металевим рахунком може обрати інвестор, що планує упродовж короткого періоду часу заробляти на продажу дорогоцінних металів, спекулюючи на різниці цін.

Таблиця 2.10

Переваги і недоліки інструментів інвестування у дорогоцінні метали

Спосіб інвестування	Переваги	Недоліки
Інвестиції в монети дорогоцінних металів	<ul style="list-style-type: none"> • Можна вибирати монети із золота чи срібла будь-якої вартості. • Якщо це колекційні, а не інвестиційні монети, то вони мають не лише фактичну, але й нумізматичну цінність. • Їх можна зберігати вдома або в будь-якому зручному місці, вони невеликі. 	<ul style="list-style-type: none"> • При продажу монет банку назад, ціна є не вигідною. • Будь-які пошкодження знижують ціну колекційних монет

Безготівковий металевий рахунок	<ul style="list-style-type: none"> • Можлива будь-яка сума операції, немає прив'язки до номіналів зливків. • Купівля і продаж частин рахунку банку можлива в будь-який час і в будь-якому обсязі. • У разі закриття рахунку можна отримати на руки злиток. 	<ul style="list-style-type: none"> • Такий рахунок не захищений Фондом гарантування вкладів. • Може виявитися, що при закритті рахунку банк не поставляє реальний метал, і це було зазначено в договорі
Злитки	<ul style="list-style-type: none"> • Їх можна використовувати і як варіант депозиту, і як інструмент для заробітку на коливанні цін, і як запас на «чорний день», доступний в будь-який момент. • Це хороший спосіб збереження великих сум на строк від 5 років. 	<ul style="list-style-type: none"> • Маржа між покупкою/продажем у маленьких злитків занадто висока, а великі непросто продати. • Багато банків продають злитки, але купують далеко не всі

У сучасних умовах доволі популярним інструментом стають інвестиції у твори мистецтва та антикваріат, зокрема: фото, відео, скульптуру, живопис, кераміку. Причому думки експертів з цього приводу суттєво різняться. Перші вважають, що це надійний інструмент інвестування, адже кризові ситуації та інфляція не впливають на вартість творчих робіт. І це, звісно ж, справедливо стосовно творів знайомих майстрів, якими прагнуть володіти заможні люди. Інші ж фахівці вважають такий вид бізнесу провальним і збитковим, обґрунтовуючи це тим, що у сучасному світі все дуже стрімко змінюється і люди можуть з'явитися нові уподобання. Тому для того, щоб вдало скористатися цим інструментом, слід мати хоча б наближений стосунок до творчості й чітко розуміти різницю між шедевром і звичайним твором. До того ж, потрібно уміти визначати вартість антикварної речі, пам'ятаючи, що «твори справді великих майстрів вартують як мінімум 50 тисяч доларів» [32].

Також експерти стверджують, що «входження на ринок мистецтва вимагає мінімальних інвестицій від 2 тисяч доларів. Дохід від такого бізнесу складає в середньому від 25 до 100% щорічно. Багато бізнесменів на такій стадії купують творіння маловідомих майстрів за мінімальними цінами, проводять презентацію з великою історією кожного шедевра і отримують дохід у кілька (а іноді і в десятки) разів вищий» [32].

Особливості інвестицій у твори мистецтва та антикваріат відображено на рис. 2.2, а їх переваги і недоліки – на рис. 2.3.

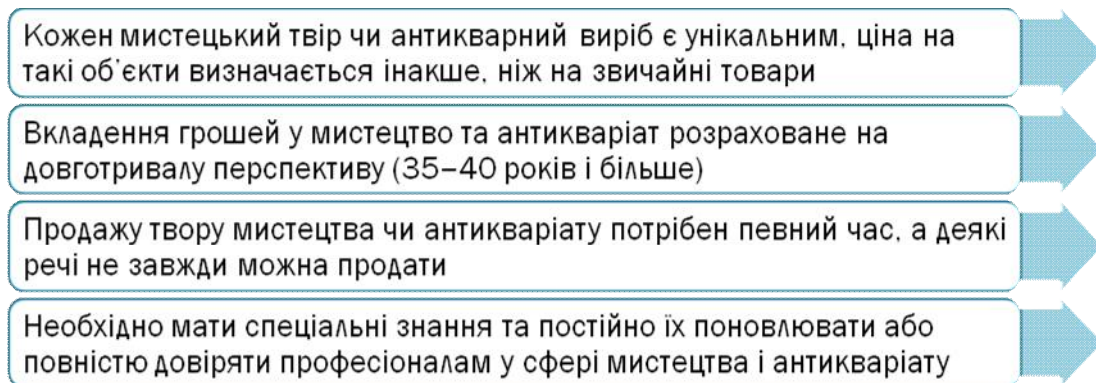

Рис. 2.2. Особливості інвестицій у твори мистецтва й антикваріат [63, с. 102]

Також необхідно зазначити, що неабиякий вплив на ощадно-інвестиційну поведінку домогосподарств здійснюють неорганізовані заощадження – кошти, що знаходяться у розпорядженні домогосподарств, перебувають поза банківською системою та не інвестуються в матеріальні і фінансові активи чи підприємницьку діяльність. Важливо акцентувати, що «мотив створення неорганізованих заощаджень виникає, насамперед, через реакцію домогосподарств на зміну макроекономічних показників розвитку національної економіки. Водночас неорганізовані заощадження виконують роль страхового резерву на випадок непередбачених обставин» [12, с. 183].

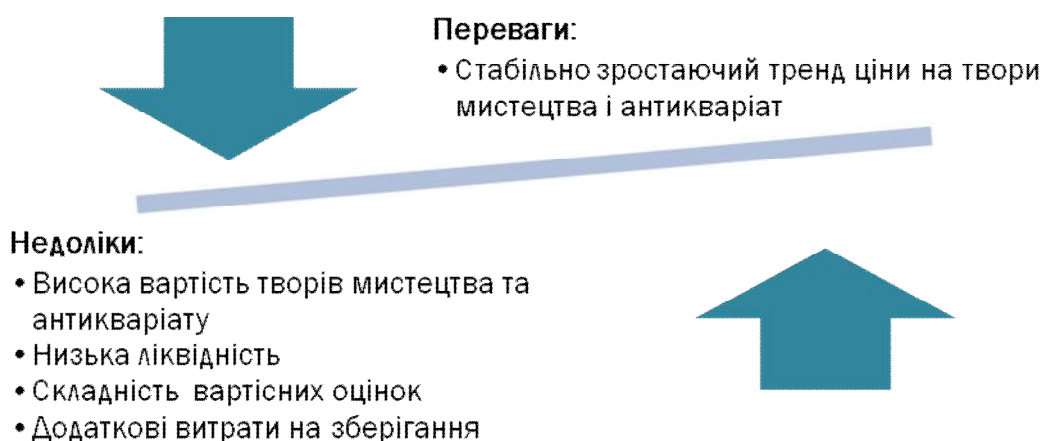

Рис. 2.3. Переваги і недоліки інвестицій у твори мистецтва й антикваріат[63, с. 102]

Водночас неорганізовані нагромаджені заощадження населення можуть бути спрямовані у будь-який час на збільшення або ж поточних інвестицій, або ж поточного споживання.

Переваги і недоліки неорганізованих заощаджень подано на рис. 2.4.

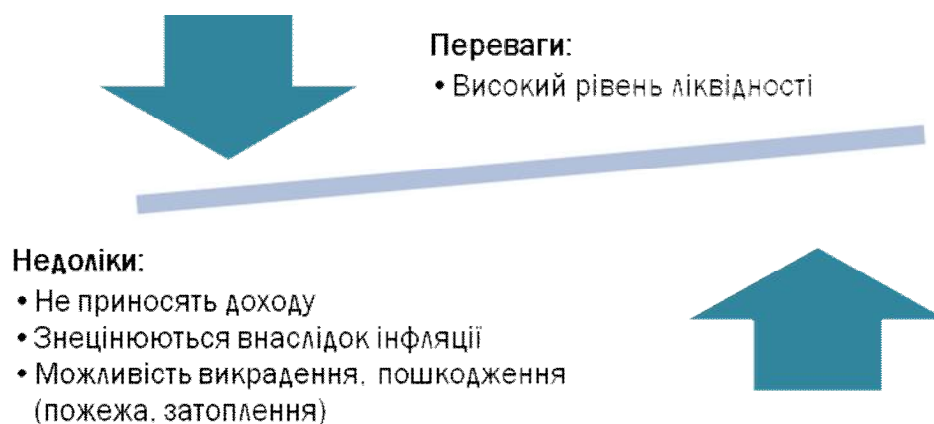

Рис. 2.4. Переваги і недоліки неорганізованих заощаджень[63, с. 102]

Таким чином, значна недовіра населення до діяльності вітчизняних фінансових інституцій, обмежений вибір інструментів капіталізації грошових заощаджень та недостатній розвиток ефективної інфраструктури фінансового ринку слугують вагомим стимулом для збільшення обсягів неорганізованих заощаджень домогосподарств у сучасних умовах.

Висновки до розділу 2

Дослідження довело, що активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств в Україні перешкоджають такі обставини: рівень надійності окремих банків та інших небанківських фінансово-кредитних установ;

фінансовий ринок не є достатньо розвиненим, адже на ньому практично відсутні ліквідні, дохідні, надійні і доступні домогосподарствам інструменти; низький рівень фінансової грамотності населення; недоступність об'єктивної фінансової інформації стосовно діяльності фінансових установ в Україні.

Вибір конкретних фінансових інструментів залучення домогосподарств до інвестиційних процесів на фінансовому ринку України залежить як від загальної економічної ситуації в країні, так і від рівня фінансової культури, властивої членам домогосподарства, їхнього почуття соціальної відповідальності та ступеня соціальної зрілості. Різний ступінь вираження тих чи інших пріоритетів, потреб та інтересів домогосподарств формує широкий діапазон конкретних інструментів для залучення домогосподарств до інвестиційних процесів.

Аналіз прагматики реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств в Україні довів, що значна недовіра населення до діяльності вітчизняних фінансових інституцій, обмежений вибір інструментів капіталізації грошових заощаджень та недостатній розвиток ефективної інфраструктури фінансового ринку слугують вагомим стимулом для формування значних обсягів квазізаощаджень українських домогосподарств.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ОЩАДНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

3.1. Вектори підвищення рівня фінансової грамотності у контексті реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств

У сучасних умовах фінансова грамотність населення суттєво активізує ощадно-інвестиційну поведінку домогосподарств, підвищує можливості як для отримання теперішнього доходу, так і досягнення особистої фінансової стабільності та незалежності у майбутньому.

Формування фінансово грамотної особистості є процесом, в результаті якого отримані фінансові знання призводять до змін в ощадно-інвестиційній поведінці населення, дозволяють приймати більш ефективні та зважені фінансові рішення. Тому надзвичайно важливим, на нашу думку, є визначення векторів посилення впливу фінансової грамотності на ощадно-інвестиційну поведінку домогосподарств в умовах сучасної фінансово-економічної та соціальної нестабільності.

Насамперед відмітимо, що основою фінансової грамотності є набуття такої важливої компетенції як здатність трансформувати доходи від трудової діяльності, які є основним джерелом добробуту особи в першій половині життєвого циклу, у фінансовий капітал, який підтримує звичний рівень споживання тоді, коли людський капітал поступово вичерпується.

На нашу думку, програми фінансового просвітництва щодо оптимізації власних фінансових потоків домогосподарств з метою раціоналізації їх ощадно-інвестиційної поведінки доцільно передусім спрямувати на те, щоб «навчити громадян робити правильний вибір при купівлі фінансових послуг, а не імітувати чийсь поведінку чи слідувати чужим, нехай навіть абсолютно вірним порадам. Ситуація загострюється, на наш погляд, ще й тим, що в сучасних умовах постійно розширюється та ускладнюється спектр товарів і послуг (у тому числі й фінансових), причому супроводжується цей процес засиллям реклами (не завжди добросовісної та інколи нав'язливої), що потребує від громадян спеціальних знань і навичок»[95, с. 152].

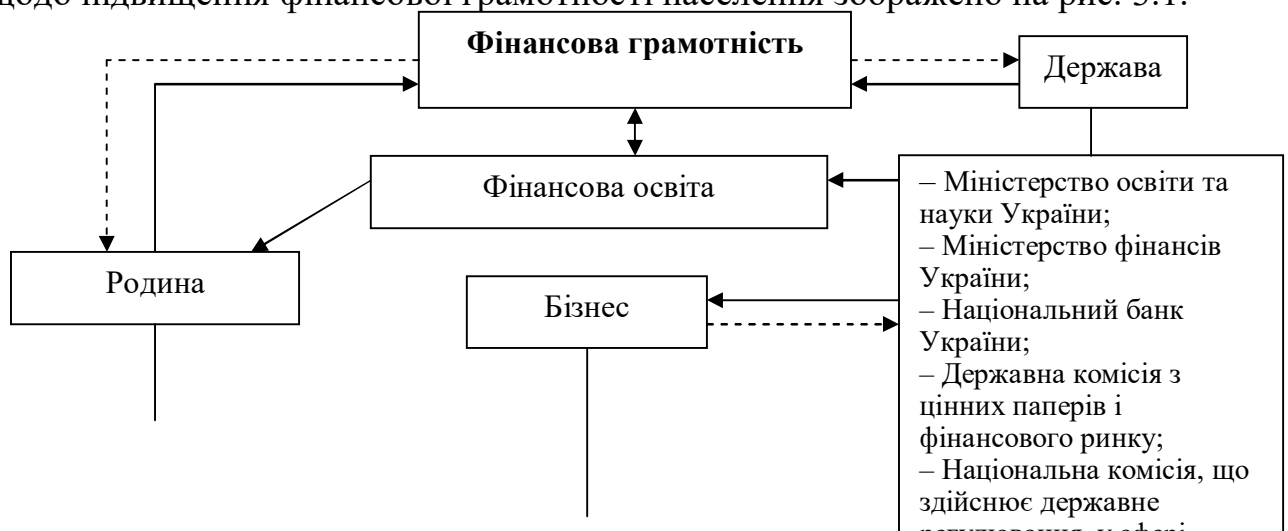
Тож цілком зрозуміло, що лише фінансово грамотний споживач пред'являтиме високі вимоги до якості фінансових продуктів і послуг, що

сприятиме посиленню боротьби із фінансовим шахрайством та порушеннями законодавства у цій сфері фінансових відносин.

Варто зазначити, що активна ощадно-інвестиційна поведінка домогосподарств, у т. ч. і з використанням накопичувальних та страхових інструментів, передбачає достатньо високий рівень фінансової грамотності як «сукупності світоглядних позицій, знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатності компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень»[99 с. 19].

І це надзвичайно важливо. Адже фінансова грамотність дає змогу громадянам ефективно планувати та «формувати свій бюджет, а також відстежувати його виконання» [35, с. 124], приймати рішення у сфері особистих фінансів, виходячи із власних фінансових інтересів, уникати надмірної особистої заборгованості, орієнтуватися у сучасних послугах і продуктах, що пропонують вітчизняні фінансові інституції, розпізнавати загрози та знижувати ризики фінансового шахрайства зі сторони потенційно недобросовісних учасників ринку. Важливу роль у цьому процесі відводимо особистому фінансовому плануванню, яке «сприятиме підвищенню економічної активності населення, зменшенню диспропорцій у дохідній та витратній частині особистих бюджетів громадян, загальному підвищенню економічної культури і добробуту українського суспільства»[34, с.69].

На нашу думку, основними організаторами та спонсорами програми підвищення рівня фінансової грамотності повинні виступати як держава, так і неурядові організації та комерційні структури. Механізм взаємодії інституцій щодо підвищення фінансової грамотності населення зображено на рис. 3.1.

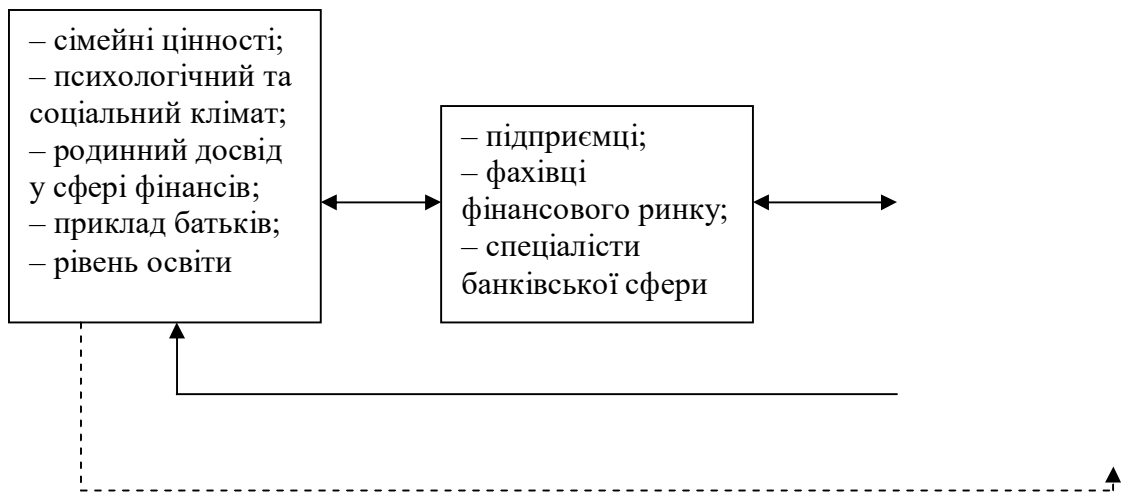

Рис. 3.1. Взаємодія інституцій у сфері підвищення рівня фінансової грамотності населення в Україні [44, с. 299]

Однак найбільш важлива роль серед усіх інституцій, на нашу думку, має відводитися все ж таки державі, яка «повинна створювати необхідні умови для організації та проведення різноманітних освітніх програм фінансово-економічного спрямування (певна річ, за активної підтримки великих фінансових організацій і бізнесових структур)» [99, с. 24]. Тож можемо констатувати, що «необхідність державного впливу на ці процеси обумовлена такими чинниками:

- необґрунтовано завищеними очікуваннями населення стосовно державної фінансової підтримки у випадках фінансових втрат – значна частина населення не визнає особистої відповідальності за свої фінансові рішення, вважаючи, що держава має компенсувати втрати та падіння цін на акції, паї, нерухомість тощо;
- низька спроможність громадян забезпечити стабільний особистий фінансовий стан на основі прийнятих фінансових рішень;
- недостатнє знання базових принципів та інструментів фінансового ринку» [7, с. 4].

У забезпеченні належного рівня фінансової грамотності й обізнаності клієнтів фінансових установ важливу роль відіграють «як безпосередньо самі клієнти, так і установи, держава та інші спеціальні інституції, що мають на меті захист прав споживачів фінансових послуг. Водночас усі учасники мають розуміти комплексність вигоди від фінансової обізнаності користувачів фінансових продуктів і послуг, яка полягає в посиленні інституційної структури фінансового ринку, його стабілізації, конкурентоспроможності та перспективах розвитку»[80, с. 171].

Слід акцентувати, що в сучасних умовах важливим елементом дієвості фінансового ринку будь-якої держави є «стан розвитку інституту незалежних фінансових консультантів, який в Україні, на жаль, перебуває лише на стадії становлення і характеризується відсутністю чітко окреслених законодавчих основ діяльності, належного досвіду і сформованої культури та відповідних традицій інвестування, програм підготовки та навчання кваліфікованих фахівців зазначеного напрямку і, зрештою, державної підтримки розвитку такого виду діяльності» [39, с. 145-146].

Відтак в Україні надзвичайно актуальною є необхідність розроблення дієвого механізму взаємодії освітніх установ, фінансових інституцій і домогосподарств у сфері підвищення рівня фінансової грамотності населення (рис. 3.2).

Тож основним завданням держави в цій сфері має стати розроблення законодавчої та нормативної бази щодо регулювання цього процесу, а також Концепції та програми підвищення рівня фінансової грамотності населення, в яких будуть задекларовані конкретні заходи, сформовані підходи і відповідні механізми їх регулювання. Водночас важливим завданням науковців і викладачів має стати адаптація теоретичних і практичних знань у сфері фінансової культури та фінансової грамотності населення до вітчизняних реалій, розроблення методик викладання нових освітньо-інформаційних продуктів. Відтак, зважаючи на вищезазначене, необхідну інформацію щодо

наявних фінансових продуктів і послуг молодь могла б отримувати через викладачів, проте у шкільних програмах і навчальних планах підготовки фахівців як з економічних, так і неекономічних спеціальностей, практично відсутні інтегровані курси з фінансової грамотності.

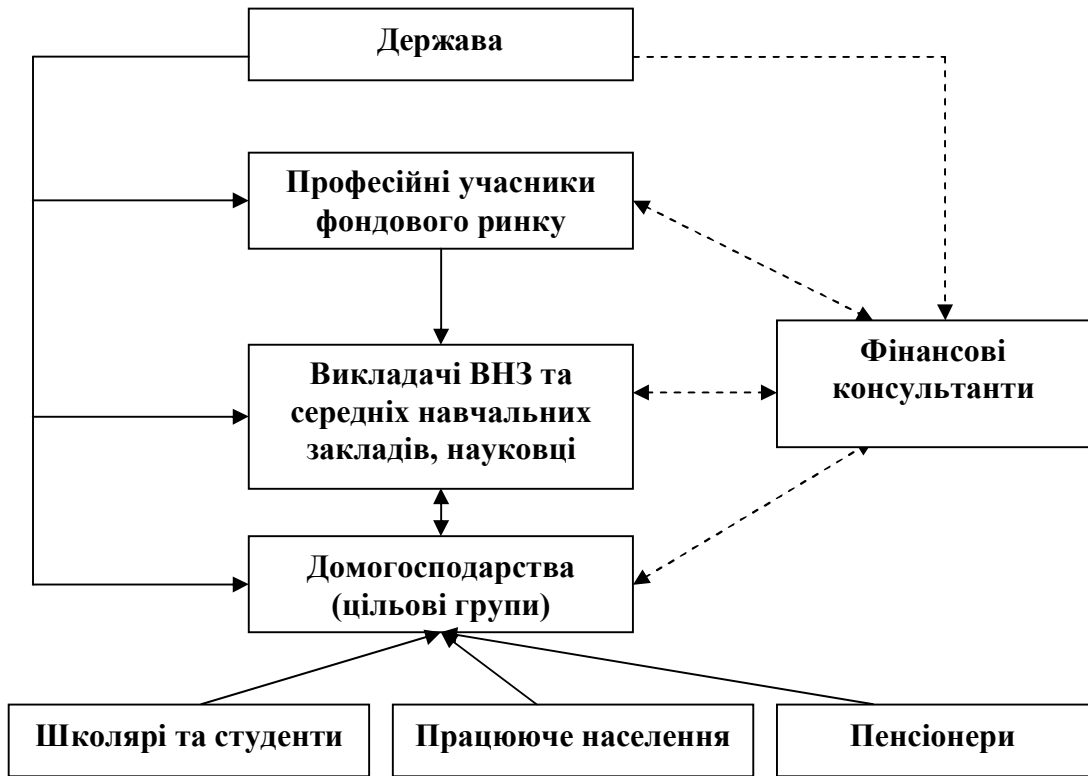

Рис. 3.2. Схема залучення професійних учасників до підвищення освітнього рівня домогосподарств [45, с. 240]

Необхідно наголосити, що свого часу в Україні у сфері фінансової грамотності й обізнаності населення було проведено дослідження у рамках проекту “Розвиток фінансового сектору” (FINREP) [8], результати якого є актуальними і в умовах сьогодення. За оцінками експертів, «в Україні фінансова грамотність і захист прав споживачів фінансових послуг перебувають на початковій стадії. Існує думка, що українці, які брали іпотечні кредити в період 2006-2008 рр. у валюті з плаваючими ставками, наражали себе на фінансові ризики, яких вони повністю не розуміли. Водночас відомо, що у практиці роботи фінансового ринку при вирішенні

спірних питань перевага найчастіше надається інтересам фінансових установ. Натомість клієнти банків здебільшого необізнані щодо своїх прав у процесі вирішення конфліктних ситуацій мирним шляхом чи в судовому порядку, зокрема стосовно користування кредитними послугами банків» [8].

Відтак результати проведеного в Україні опитування понад 2000 осіб вікової групи від 20 до 60 років демонструють, що:

- «рівень довіри до фінансового сектору країни вкрай низький. Населення користується обмеженим переліком фінансових послуг, особливо порівняно з європейськими країнами. Загалом 39% опитаних не мали банківського рахунку. Більшість громадян користувалась лише базовими фінансовими послугами, найпоширенішими серед яких була оплата комунальних послуг через банки (78%), користування банківським рахунком та пластиковою карткою (61%), оплата через термінали платіжних систем (38%) та обмін валюти (31%);

- населення зацікавлене в отриманні більшого обсягу інформації щодо фінансових продуктів: 29% опитуваних хотіли б мати додаткову інформацію щодо споживчого кредитування, 16% – щодо депозитних рахунків у банках, 14% – щодо банківських пластикових карток, 13% – щодо поточних банківських рахунків. Ще 13% цікавилися деталями щодо іпотечного кредитування та послуг страхування. Незважаючи на це, 23% респондентів узагалі не виявили інтересу відносно отримання будь-якої інформації про жодну фінансову послугу. Причому населення старшого віку (45-60 років) є найбільш пасивним щодо отримання знань – 28% людей старшого віку не цікавляться жодними фінансовими послугами;

- більше третини респондентів (38%) вважали виправданим купувати товари в кредит, якщо на них встановлено розпродаж;

- відповідальність на ринку фінансових послуг є неоднозначною: переважна більшість учасників опитування (75%) знала, що банки зобов'язані по-

відомляти позичальникові сукупну вартість кредиту та реальну ставку відсотка, а 26% опитаних були переконані, що до їх кредиту може застосовуватися складний відсоток, якщо про це зазначено в умовах кредитного договору. Тільки кожний десятий респондент знав, що це незаконно через пряму заборону на законодавчому рівні;

- 52% українців вибирає фінансову організацію за порадою друзів та родичів, 25% звертаються до консультантів, які працюють на ці фінансові компанії, 23 % – ознайомлюються з інформаційними матеріалами цих компаній щодо їхніх послуг, рекламі та рекомендаціям незалежних фінансових консультантів не приділяється суттєва увага;

- проблеми в роботі з фінансовою установою виникли у 24% респондентів;

- більшість українців не знала, до кого слід звертатися за допомогою у вирішенні спірних питань у стосунках із фінансовою установою;

- громадяни мало цікавилися новинами у сфері фінансів: 43% респондентів узагалі не відстежували жодних тенденцій фінансових ринків, причому старші люди (46-60 років) були найпасивнішими в цьому питанні. Серед найпопулярніших тем, за якими стежили споживачі, були: динаміка інфляції (20%), зміни розміри пенсій, соціальних виплат і податкових пільг (10%) та зміни на ринку нерухомості (10%)»[8, с. 34-35].

Відтак належний рівень фінансової грамотності населення «здійснює позитивний вплив як на економіку держави, так і рівень добробуту її громадян, сприяючи раціоналізації їх фінансової поведінки, а саме:

- підвищує рівень користування фінансовими продуктами, прозорість фінансового ринку, його стабільність;

- сприяє зростанню фінансового добробуту домогосподарств завдяки раціоналізації сімейного бюджету, розвитку здатності управляти власними фінансами впродовж життєвого циклу родини;

- забезпечує захист населення від проявів фінансового шахрайства, підвищує фінансову безпеку громадян;
- сприяє надходженню заощаджень населення в економіку країни та розширенню на цій основі фінансування реального сектору»[45, с. 238].

З огляду на вищезазначене, доводиться констатувати, що на рівні стратегії розвитку України підвищення фінансової грамотності населення слід розглядати як один з головних векторів розвитку держави. Тому лише наявність відповідної державної політики дозволить забезпечити комплексний підхід до вирішення означеної проблеми і дасть можливість підвищити дієвість відповідних заходів шляхом координації зусиль органів виконавчої влади різних рівнів, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, фінансових інституцій і громадських організацій, котрі реалізують проекти у сфері фінансової грамотності.

Причому, на наше переконання, держава має «стати організатором публічної дискусії з цієї тематики; контролювати, щоб заходи в межах програми не зводилися до реклами й маркетингових кроків із боку певних фінансових інституцій щодо просування своїх фінансових продуктів та залучення потенційних клієнтів; сприяти посиленню прозорості в роботі вітчизняних фінансових установ; удосконалювати законодавчу базу для недопущення на ринок недобросовісних учасників тощо» [99, с. 24].

Визначаючи важливість підвищення рівня фінансової грамотності населення, слід розуміти актуальність і значимість формування ефективної системи фінансової освіти в Україні, враховуючи такі моменти. По-перше, вітчизняна система освіти невзмі повною мірою сформувати достатній рівень фінансової грамотності внаслідок переважної відсутності у закладах освіти(за вкрай нечисленними винятками) відповідних освітніх програм, викладачів, тренерів та методик. По-друге, в Україні має місце нерозвиненість інституційного середовища фінансової поведінки як

сукупності правил, які формують навички, звички людей, структурують їх взаємодію з фінансовими інституціями.

Тож основним документом, який би формулював завдання державної політики, спрямованої на підвищення рівня фінансової грамотності населення України, мала би стати «комплексна програма підвищення рівня фінансової грамотності населення з виокремленням основних функцій і завдань кожного з учасників цього важливого процесу»[99, с. 24].

Однак фахівці застерігають, що «ефекту не буде, якщо, по-перше, замість підвищення фінансової грамотності здійснюватиметься лише просування і рекламування окремих фінансових продуктів. По-друге, державні кошти буде витрачено даремно, якщо програма зведеться до разових акцій. По-третє, програма має запропонувати механізм залучення до співпраці найбільш кваліфікованих учасників, які розуміють сутність проблеми і труднощі, що можуть виникнути в її реалізації»[45, с. 240-241].

Тож створення умов для підвищення рівня фінансової грамотності всіх верств населення потребує детального вивчення передового зарубіжного досвіду у цій сфері. А з огляду на важливість впливу фінансової грамотності на фінансову поведінку домогосподарств, значно актуалізується створення відповідних державних програм і проектів за участі приватних фінансових установ, міжнародних організацій, наукової спільноти та громадських інституцій.

3.2. Перспективи активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств у сучасних умовах

Проаналізувавши використання вітчизняними домогосподарствами основних інвестиційних інструментів на фінансовому ринку та ринку квазізаощаджень, розглянемо напрями активізації залучення заощаджень українських домогосподарств до сучасних інвестиційних процесів.

Передусім зазначимо, що зростання обсягів готівкових заощаджень домогосподарств в Україні свідчить про те, що способи їх акумуляції вітчизняними фінансовими посередниками, на жаль, працюють не ефективно, підтвердженням чому є «дослідження інвестиційних можливостей середнього класу, проведене у грудні 2018 року в різних регіонах України»[101], котрим було охоплено понад 300 представників середнього класу, дві третини з яких становили працівники ІТ-сфери. Відтак типовий респондент цього дослідження «має середньомісячний дохід у розмірі від 3 до 4 тис. дол. США на сім'ю, половину з якого вдається заощаджувати» [101] (рис. 3.3).

Портрет респондента

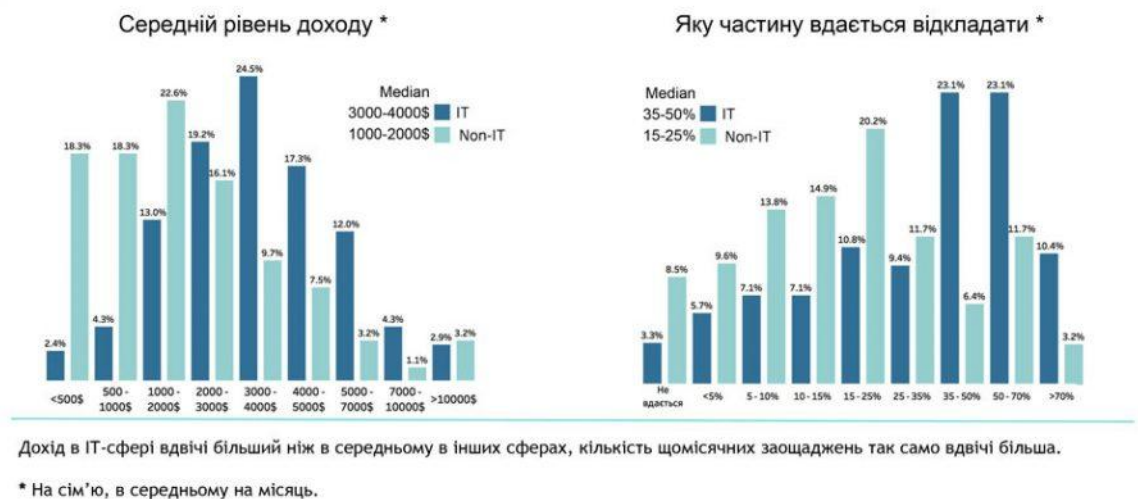

Рис. 3.3. Середній рівень доходу та питома вага заощадженої його частини типового представника середнього класу в Україні у 2018 році [101]

Насамперед відмітимо, що «абсолютна більшість опитаних надають перевагу традиційним інструментам інвестування, а саме: депозитам і вкладенням у нерухомість, що свідчить про те, що ризикувати українці поки що не дуже готові. Хоча, з іншого боку, деякі з них уже мають позитивний досвід інвестування у криптовалюту і розвиток власного бізнесу. А основною метою, яку переслідують представники вітчизняного середнього класу, інвестуючи заощадження є отримання додаткового джерела доходу»[101].

При цьому більшість респондентів зазначили, що готові використати нові інструменти інвестування –«спробувати вкласти свої заощадження у бізнес або стартап, бажано у сфері інновацій, альтернативної енергетики та ІТ»[101]. Однак варто наголосити, що для українців головним критерієм для інвестування все-таки залишаються низькі ризики, адже лише одиниці з них готові ризикнути своїми заощадженнями, не маючи більш-менш вагомих причин вважати, що їхня інвестиція буде успішною.

Ініціатори дослідження зазначають, що «загалом потенціал приватних інвестицій в Україні може становити до 1 млрд. дол. США, насамперед за рахунок великої кількості ІТ-спеціалістів у країні (50-60 тис. фахівців), які мають змогу інвестувати від 25% до 50% свого щомісячного доходу і шукають відповідні інструменти для цього»[101].

Середній «розмір потенційних інвестицій представників середнього класу становить біля 10 тис. дол. США під 10% річних на термін до трьох років, причому близько 15% респондентів вказали, що готові інвестувати від 30 тис. дол. США і більше» [101] (рис. 3.4).

Однак, як зазначалося у попередньому розділі роботи, в Україні є певна проблема, пов'язана із обмеженим вибором доступних і зрозумілих для середнього українця інструментів інвестування. Фактично «найбільш популярними інвестиційними інструментами залишаються нерухомість і банківський депозит. А ось альтернативні інструменти заощаджень вимагають спеціальних фахових знань і є затратними за часом. Тому в Україні гострою залишається потреба в простих і гнучких інструментах інвестування з низьким вхідним порогом (від 3 до 10 тис. дол. США), більш-менш передбачуваним результатом та прибутковістю, вищою ніж дохідність за валютними депозитами» [101].

Потенційна інвестиція

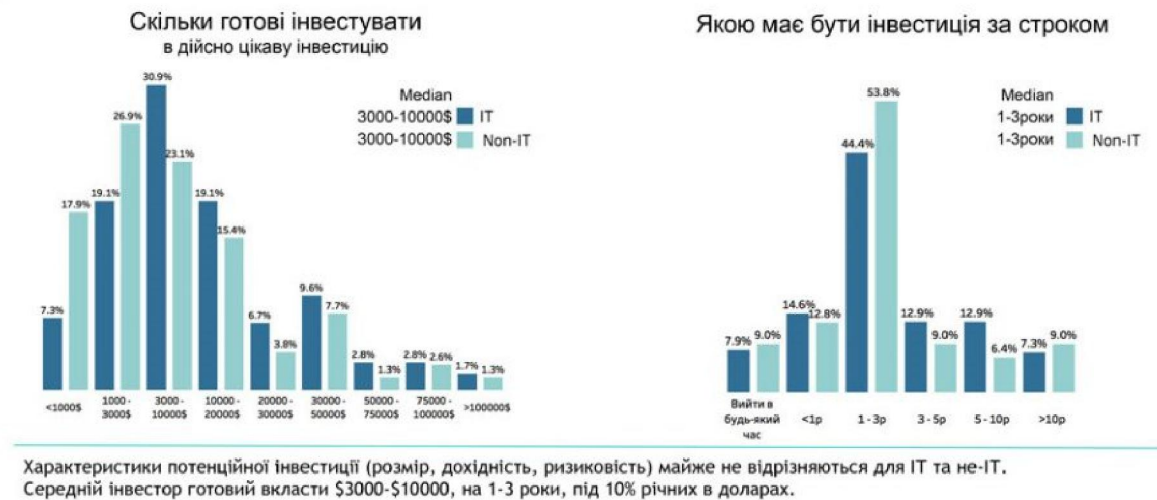

Рис. 3.4. Середній розмір та строковість потенційних інвестицій представників середнього класу в Україні у 2018 році [101]

Таким чином, дослідження основних інструментів інвестування дає підстави стверджувати, що конкретні рішення представників середнього класу щодо доцільності здійснення заощаджень та вибору тих чи інших інструментів інвестування поєднують у собі як елементи об'єктивного оцінювання загальної економічної ситуації в державі та величини власних доходів, так і суб'єктивні мотиви співвідношення дохідності і ризику обраних інструментів інвестування.

Відтак можемо констатувати, що в сучасних умовах доцільним є диверсифікований підхід до вибору фінансових інструментів вкладення домогосподарствами заощаджених ресурсів, що забезпечуватиме фінансову безпеку населення в умовах економічної нестабільності. Водночас вагоме місце в процесі стимулювання ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств посідають знання специфіки функціонування фінансового ринку та вміння миттєво реагувати на зміну фінансового середовища.

Тому, на нашу думку, нині вкрай необхідними є розроблення і впровадження дієвих та ефективних механізмів залучення заощаджень вітчизняних домогосподарств до інвестиційних процесів. Серед найбільш пріоритетних напрямів науковці виокремлюють:

- «інституціональний (становлення і стрімкий розвиток, окрім розгалуженої мережі банківських установ, різноманітних небанківських фінансово-кредитних інституцій: кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, інститутів спільного інвестування тощо);

- інструментальний (розширення переліку фінансових послуг і продуктів, що надаються приватному інвестору, а також продукування нових інвестиційних інструментів, створення належних умов для диверсифікації вкладень домогосподарств);

- гарантійний (удосконалення чинного законодавства щодо гарантування вкладів фізичних осіб з урахуванням передового зарубіжного досвіду, а також захист і підтримка конкурентних позицій вітчизняних фінансових установ стосовно аналогічних установ-нерезидентів на українському ринку, адже входження у національну фінансову систему іноземних власників та іноземного капіталу ускладнює процес прогнозування та контролю за ефективністю їх функціонування);

- освітньо-інформаційний (створення належних умов для здобуття громадянами необхідних знань щодо основних тенденцій та особливостей функціонування фінансового ринку, а також доступних пересічному інвестору джерел отримання необхідної фінансової інформації)» [38].

Тож переконані, що перелічені вище заходи законодавчого, організаційного та освітнього характеру сприятимуть активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств та залученню їх до інвестиційних процесів на фінансовому ринку України, а збільшення кількості вітчизняних учасників фінансового ринку та масштабів акумульованих на ньому активів сприятиме поступовому виходу національної економіки із кризового стану.

Вважаємо, що для активізації ощадно-інвестиційної поведінки українських домогосподарств важливе значення має залучення у якості альтернативних інструментів інвестування так званих квазізаощаджень, здійснюючи які домогосподарства інвестують певні матеріальні активи: нерухомість, дорогоцінні камені й метали, твори мистецтва, антикваріат й інших матеріальні об'єкти, криптовалюти тощо, що дозволяє вберегти заощадження від знецінення або отримати додатковий дохід. Причому, здійснюючи такі заощадження, необхідно пам'ятати, що кожен із інструментів квазізаощаджень має як свої переваги, так і певні недоліки.

Скажімо, «перевагами інвестицій в об'єкти нерухомості є: надійність вкладень та стабільність доходів; отримання доходу при перепродажу об'єктів нерухомості; отримання доходу при здачі нерухомості в оренду. Недоліками інвестування в об'єкти нерухомості є: висока межа стартового капіталу, продаж нерухомості вимагає тривалого часу, ймовірність падіння цін на ринку нерухомості» [63, с. 93].

Окрім нерухомості, вітчизняні домогосподарства можуть обрати такий інструмент для здійснення інвестицій як дорогоцінні метали. Перевагами інвестування заощаджень у цей актив є те, що вони «не піддаються інфляції, їх вартість не залежить від державної політики, валютного курсу, дохідності вкладів, їх придатність як платіжного засобу є незмінною. До недоліків слід віднести такі: депозити у дорогоцінних металах не відшкодовуються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, низька ліквідність цього активу, невисока дохідність тощо» [63, с. 94].

Особливостями інвестицій у твори мистецтва і антикваріат є те, що: «кожен мистецький твір чи антикварний виріб є унікальним, ціна на такі об'єкти інвестування визначається інакше, ніж на звичайні товари; вкладення грошей у твори мистецтва й антикваріат розраховане на довготривалу перспективу (35–40 років і більше); для продажу твору мистецтва чи антикваріату потрібен певний час, а деякі речі не завжди можна продати;

необхідно мати спеціальні знання та постійно їх поновлювати або повністю довіряти професіоналам у сфері мистецтва і антикваріату»[63, с. 94].

Проте головними напрямками активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств, на нашу думку, мають стати:

забезпечення умов для зростання заощаджень населення, включаючи формування оптимальної політики зростання доходів та їх оподаткування;

розроблення нормативно-правової основи щодо забезпечення гарантування вкладів населення і формування відповідної інституційної бази;

створення дієвої системи акумуляції довгострокових інвестиційних ресурсів домогосподарств за допомогою широкого спектру надійних та зрозумілих для пересічного громадянина фінансових інструментів.

З метою підвищення рівня фінансової грамотності українців насамперед слід визнати пріоритетність проблеми на державному рівні та:

- створити державний орган з проблем підвищення рівня фінансової грамотності населення, функціональним призначенням якого стане формування ощадно-інвестиційної культури, розповсюдження антиспоживацької ідеології, організація щоквартальних досліджень динаміки обсягу та структури заощаджень, ощадних настроїв домогосподарств, їхнього відображення у ЗМІ; розробка та впровадження заходів щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення, зокрема, програм оволодіння елементарними навиками роботи з фінансовими інструментами, створення інтерактивного центру взаємодії зі споживачами фінансових послуг тощо;

- надати можливість отримання громадянами безкоштовних консультацій від незалежних фінансових консультантів з питань розвитку особистих фінансів та збільшення заощаджень;

- об'єднати зусилля держави, бізнесу та суспільства з метою підвищення фінансової освіти населення, поширення доступу громадян до інвестиційних інструментів, пропонованих ринком фінансових послуг.

Також, на нашу думку, невирішеною проблемою в Україні

залишається недостатній рівень розвитку фінансового посередництва і впровадження різноманітних фінансових інструментів. З цією метою доцільним вважаємо поширення практики застосування державних цінних паперів як дієвого фінансового інструменту залучення заощаджень громадян за посередництва не лише банків, але й кредитних спілок, інших фінансових посередників, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, інвестиційних компаній тощо. У зазначеному аспекті актуальним є:

- надання державним цінним паперам для фізичних осіб додаткової економічної функціональності (скажімо, можливості оплати навчання у вищих навчальних закладах за рахунок коштів, нарахованих суб'єктові під час погашення державних облігацій визначених серій);

- випуск різноманітних видів державних цінних паперів із різними термінами обігу, гнучкими схемами нарахування доходу та умовами погашення (облігацій із гарантованою дохідністю, щомісячною виплатою відсотків, інфляційно-індексованих, звільнених від оподаткування, накопичувальних на дітей, із можливістю подання до погашення в будь-який момент тощо).

Серед найвагоміших пріоритетів державної політики стимулювання ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств виокремимо: підвищення рівня фінансової грамотності та популяризацію ощадно-інвестиційної ідеології та культури серед вітчизняних домогосподарств, підвищення надійності систем захисту організованих заощаджень населення, розвиток фінансового посередництва та урізноманітнення фінансових інструментів для залучення пересічних громадян до активної ощадно-інвестиційної діяльності.

Висновки до розділу 3

У сучасних економічних умовах надзвичайно важливими є уміння і здатність вітчизняних домогосподарств обирати найдоцільнішу та найоптимальнішу стратегію ощадно-інвестиційної поведінки. Однак не завжди домогосподарство має можливість зробити правильний вибір з усього спектра дій, зважаючи на масштабність і складність фінансової інформації, котра потребує глибокого осмислення й детального аналізу, а також у зв'язку з відсутністю або недостатністю освіти, кваліфікації та відповідного досвіду. Тож для того, аби населення мало змогу переходити до активних стратегій ощадно-інвестиційної поведінки, воно повинно володіти певним набором фінансових знань щодо основних тенденцій на фінансовому ринку України.

Фінансова грамотність домогосподарств розширює вибір стратегій ощадно-інвестиційної поведінки, підвищує можливості як отримання доходу, так і досягнення особистої фінансової стабільності та незалежності. Належний рівень фінансової грамотності населення здійснює позитивний вплив як на економіку держави загалом, так і на рівень добробуту її громадян зокрема та сприяє активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств.

Загалом вибір певних моделей ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств залежить як від загальної економічної ситуації в країні, так і рівня фінансової культури, властивої членам домогосподарств, умов виховання, від їхнього почуття соціальної відповідальності, ступеня соціальної зрілості, морально-вольових якостей. Тож різний ступінь вираження тих чи інших пріоритетів, потреб та інтересів українських домогосподарств формує широкий діапазон конкретних моделей їх ощадно-інвестиційної поведінки.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення і запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення формування і реалізації ощадно-інвестиційної поведінки вітчизняних домогосподарств в умовах фінансової нестабільності. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити такі висновки.

1. Важливою складовою фінансової поведінки домогосподарств є ощадно-інвестиційна поведінка, яку запропоновано розглядати як сукупність фінансових активностей членів таких господарств щодо акумуляції частини неспожитого поточного доходу з метою його більш ефективного використання в майбутньому. Ретроспективний аналіз дослідження фінансової поведінки показав, що науково-теоретичні концепції, доповнюючи одна одну та володіючи відповідним науковим підґрунтям, формують певні уявлення про становлення і розвиток основних елементів фінансової поведінки індивідів упродовж усього етапу розвитку людської цивілізації. Особливе місце серед таких течій відведено теорії інституціоналізму та поведінковому підходу, які базуються на психологічних факторах та поєднують поведінкові теорії з економікою і фінансами.

2. Доведено, що стратегії ощадно-інвестиційної поведінки формуються під впливом таких основних факторів як політична і соціально-економічна стабільність; рівень довіри до держави загалом та фінансових інституцій зокрема; рівень розвитку фінансового ринку та його інфраструктури; фінансова грамотність громадян; усталені психологічні та соціально-культурні стереотипи тощо. Відтак відповідно до ціннісних орієнтацій, раціональності (або ж ірраціональності) прийняття фінансових рішень, потенційних очікувань та ймовірних ризиків домогосподарства обирають між стратегіями ощадно-інвестиційної активності (тобто стратегіями участі в операціях на фінансовому ринку) та ощадно-інвестиційною пасивністю (орієнтація на формування неорганізованих заощаджень).

3. Для активізації ощадно-інвестиційної поведінки українських домогосподарств (окрім, звичайно, традиційних інвестиційних інструментів, таких як банківський депозит, кошти на рахунках у небанківських фінансово-кредитних установах: кредитних спілках, недержавних пенсійних фондах тощо) важливе значення має залучення у якості альтернативних інструментів інвестування так званих квазізаощаджень, здійснюючи які домогосподарства вкладають кошти в купівлю матеріальних активів: нерухомості, дорогоцінних каменів та металів, антикваріату, творів мистецтва, криптовалюти тощо, що дозволяє вберегти заощадження від знецінення або отримати додатковий дохід. Причому, здійснюючи такі заощадження, необхідно пам'ятати, що кожен із вищенаведених фінансових інструментів має як свої переваги, так і певні недоліки.

4. У роботі акцентовано, що в сучасних умовах фінансова грамотність населення значно розширює набір активних стратегій ощадно-інвестиційної поведінки, підвищує можливості як для отримання доходу, так і досягнення особистої фінансової стабільності та незалежності. Відтак для підвищення рівня фінансової грамотності населення України запропоновано:

- створити державний орган з проблем підвищення рівня фінансової грамотності населення, функціональним призначенням якого стане формування ощадно-інвестиційної культури, розповсюдження антиспоживацької ідеології, організація щоквартальних досліджень динаміки обсягу та структури заощаджень, ощадних настроїв домогосподарств, їхнього відображення у ЗМІ; розробка та впровадження заходів щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення, зокрема, програм оволодіння елементарними навиками роботи з фінансовими інструментами, створення інтерактивного центру взаємодії зі споживачами фінансових послуг тощо;

- надати можливість отримання громадянами безкоштовних консультацій від незалежних фінансових консультантів з питань розвитку особистих фінансів та збільшення заощаджень;

- об'єднати зусилля держави, бізнесу та суспільства з метою підвищення фінансової освіти населення, поширення доступу громадян до інвестиційних інструментів, пропонованих ринком фінансових послуг.

5. Невирішеною проблемою в Україні залишається недостатній рівень розвитку фінансового посередництва і впровадження різноманітних фінансових інструментів. З цією метою доцільним вважаємо поширення практики застосування державних цінних паперів як дієвого фінансового інструменту залучення заощаджень громадян за посередництва не лише банків, але й кредитних спілок, інших фінансових посередників, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, інвестиційних компаній тощо. У зазначеному аспекті актуальним є:

- надання державним цінним паперам для фізичних осіб додаткової економічної функціональності (скажімо, можливості оплати навчання у вищих навчальних закладах за рахунок коштів, нарахованих суб'єктові під час погашення державних облігацій визначених серій);

- випуск різноманітних видів державних цінних паперів із різними термінами обігу, гнучкими схемами нарахування доходу та умовами погашення (облігацій із гарантованою дохідністю та щомісячною виплатою, інфляційно-індексованих, звільнених від оподаткування, накопичувальних на дітей, із можливістю подання до погашення в будь-який момент тощо).

6. Проте головними напрямками активізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств, на нашу думку, мають стати:

забезпечення умов для зростання заощаджень населення, включаючи формування оптимальної політики зростання доходів та їх оподаткування;

розроблення нормативно-правової основи забезпечення гарантування вкладів населення і формування відповідної інституційної бази у цій сфері;

створення дієвої системи акумуляції довгострокових інвестиційних ресурсів домогосподарств за допомогою широкого спектру надійних та зрозумілих для пересічного громадянина фінансових інструментів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко А.В. Основні недоліки методів вкладення коштів на сучасному етапі розвитку системи фінансів населення. Формування ринкових відносин в Україні. 2014. № 1 (116). С. 204-209.
2. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический поход / пер. с англ. М.: ГУ ВШЭ, 2003. 672 с.
3. Белозеров С.А., Довбня В.А. Сберегательные стратегии населения. Экономика и управление. 2005. № 4(21). С. 83-90.
4. Берегуля А.Я. Класики економічної теорії щодо заощаджень населення. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. Одеса, 2005. Вип. 19. С. 24-29.
5. Бережна І.Ю. Банки та небанківські кредитно-фінансові інститути як складові інституціонального середовища інвестиційної діяльності. Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 8 (99). С. 83-89.
6. Богомолова Т.Ю., Тапилина В.С. Финансовое поведение домохозяйств в России в середине 90-х годов. Экономическая наука современной России. 1998. № 4 . С. 58-69.
7. Бокарев А.А. Повышение уровня финансовой грамотности населения в Российской Федерации. Финансы. 2010. № 9. С. 3-6.
8. Бонд Р., Куценко О., Лозицька Н. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки / Проект розвитку фінансового сектору (FINREP). 2010. 40 с. URL : www.finrep.Kiev.ua
9. Бутаков В.К. Оптимизация финансов домашних хозяйств в современных условиях. Финансы и кредит. 2010. № 38 (422). С. 70-75.
10. Бюлетень (електронне видання) Національного банку України. URL : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897
11. Ватченко О.Б., Альхімович О.С. Заощадження населення в умовах ринкової трансформації економіки України. URL: <http://www.nbu.gov.ua>.

12. Вдовиченко А.М. Фінансовий потенціал населення: нові можливості інноваційного розвитку економіки України : монографія. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2012. 225 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736с.
14. Верховин В.И. Экономическое поведение как предмет изучения / автореферат дис. канд. экон. наук. М., 1999. 20 с.
15. Воронов А.А. Финансовое поведение населения в условиях недоверия к рынку банковских услуг. Известия Саратовского университета. 2009. Т. 9. Серия: Социология. Политология. Вып.1. С. 3-5.
16. Ворошило В.В. Финансовое поведение домашних хозяйств в условиях нестабильности. С. 40-43. URL: <http://www.nbu.gov.ua>.
17. Галишникова Е.В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить. Финансовый журнал. 2012. № 2. С. 133-140.
18. Гаршина О. Влияние экономического кризиса 2008-2009 годов на сберегательную деятельность украинских домохозяйств. Актуальные проблемы экономики. 2010. № 5 (107). С. 181-188.
19. Гордіца Т.М. Банківські заощадження домашніх господарств: нано-, мікро-, мезо- й макрорівні в теоретичному та практичному аспектах. С. 29-33. URL: <http://www.nbu.gov.ua>.
20. Депозити домашніх господарств у розрізі видів валют і строків погашення. URL :<https://bank.gov.ua/files/3.2-Deposits.xls>
21. Доходи і витрати населення України у 2013-2019 роках. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdn/dvn/dvn_u/dvn_kv19_u.htm
22. Елканова Я.Э. Особенности финансового поведения домашних хозяйств в условиях кризиса. Финансы и кредит. 2010. №24 (408). С. 78-83.
23. Єфременко Т. Фінансова поведінка населення України. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2002. № 2. С. 165-175.

24. Завора О. Поведінкові теорії на ринку цінних паперів: від виникнення до сучасності. Ринок цінних паперів України. 2010. № 9-10.С.3-8.
25. Загвоздина Т., Загвоздина Е. Поведенческие финансы как новое направление экономической науки. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua>.
26. Заяць В.С. Інвестиційні можливості домогосподарств України: обмеження і перспективи. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 5. С. 4-6.
27. Золотые инвестиции: нужно ли сейчас покупать драгметаллы. И что конкретно можно купить. URL: <https://inventure.com.ua/analytics/articles/zolotyie-investicii:-nuzhno-li-sejchas-pokupat-dragmetally>
28. Іващенко М.В. Інвестиційна поведінка українських домогосподарств: інституціональний аспект. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua>
29. Іващенко М.В. Інституціональний аналіз видів фінансової поведінки українських домогосподарств. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2011. № 1(10). С. 17-21.
30. Ільченко Т.М. Основні чинники формування заощаджень населенням. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua>
31. Інвестиції в дорогоцінні метали: плюси і мінуси. URL: <https://ffin.ua/blog/articles/investopediia/post/investytsii-v-dorohotsinni-metaly-pliusy-i-minusy>
32. Інвестування в мистецтво. URL: <http://xn----dtbjmwegiok9b3mho.xn--j1amh/%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B2-%D0%BD%D0%B5%D1%80%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/>
33. Квасницька Р.С. Формування та використання інвестиційного потенціалу інститутів фінансового ринку України : дис. ... д-р. екон. наук : 08.00.08; ДВНЗ «Ун-т банків. справи». Київ, 2016. 595 с.

34. Кізма Т.О., Куцяк В.О. Особисте фінансове планування: сутність, специфіка, основні етапи. Світ фінансів. 2015. Вип. 3. С. 62-70. URL : <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/891/899>
35. Кізима Т.О. Бюджет домогосподарства: теоретичні основи та прагматизм формування в сучасних умовах. Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2008. Вип. 3 (15). С. 123–129. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/40421>.
36. Кізима Т.О., Луцишин О.О. Аналітичний огляд інфраструктури фінансового ринку України: інституційний аспект. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Економіка». 2016. Вип. 2 (30). С. 62-69.
37. Кізима Т. Заощадження домашніх господарств: сутнісно-теоретичні та класифікаційні аспекти. Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. К., 2010. Вип. 10 (113). С. 200–206.
38. Кізима Т.О. Заощадження домогосподарств: світовий досвід і вітчизняні реалії. Інноваційна економіка. 2013. №7 (45). С. 171-176. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_7_41
39. Кізима Т.О. Інститут незалежних фінансових консультантів: становлення та перспективи розвитку в Україні. Світ фінансів. 2012. Вип. 3. С. 145-151. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14571/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%9A%E2%94%82%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%A4%E2%94%82%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>
40. Кізима Т. Стратегії та моделі фінансової поведінки домашніх господарств у сучасних умовах. Світ фінансів. 2009. Вип. 2 (19). С. 86-96.

41. Кізима Т., Кізима А. Домогосподарства на фінансовому ринку України: поведінково-мотиваційний аспект. Світ фінансів. 2016. Вип. 3. С. 89–101.
42. Кізима Т. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу. Світ фінансів. 2011. Вип. 4. С. 19-26.
43. Кізима Т. Поведінкові фінанси як новий напрям досліджень сучасної фінансової науки. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013. Вип. 9. Т. 2. С. 175-179.
44. Ковтун О.А. Механізм підвищення освітнього рівня домогосподарств у фінансовій сфері. Сталый розвиток економіки. 2012. № 2. С. 297-302.
45. Ковтун О.А. Підвищення рівня фінансової грамотності як фактор активізації фінансової діяльності домогосподарств. Прометей. 2012. № 1 (37). С. 238-242.
46. Корнєєв В.В. Поведінкові фінанси та інвестування в експлояційній економіці. Економічна теорія. 2009. № 3. С. 40-49.
47. Кошко О.В., Рыбаков Д.Н. Развитие инструментов регулирования сберегательной активности домохозяйств. Финансы и кредит. 2012. №3(483). С. 15-18.
48. Красножон С. Вплив факторів інвестиційного клімату на індивідуальне інвестування. Ринок цінних паперів України. 2011. № 3-4. С. 3-8.
49. Красножон С. Заощадження населення як передумова інвестування. Ринок цінних паперів України. 2010. № 7. С. 43-46.
50. Криптовалюта Bitcoin: що це, і в чому причина популярності. URL: <http://xn----dtbjmwegiok9b3mho.xn--j1amh/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%B0-bitcoin/>
51. Кузина О.Е. Финансовая грамотность россиян (динамика и перспективы). Деньги и кредит. 2012. № 1. С. 68-72.

52. Кузів І.В. Страхування як форма використання заощаджень домашніх господарств. Економічний простір. 2013. № 14. С. 67-74.
53. Кулеша В.О. Сутність і особливості управління заощадженнями населення. Збірник наукових праць ЧДТУ. С. 45-49.
URL:<http://www.nbuu.gov.ua>
54. Куликов Ю.С. Поведінкова економіка та фінансові ринки. С. 47-59.
URL: <http://www.nbuu.gov.ua>
55. Кухтій Л.П., Воробйова К.О. Вплив макроекономічних факторів на динаміку заощаджень населення. URL: <http://www.nbuu.gov.ua>
56. Лебедь В.Н., Гайдамака Е.Н., Миколяш Ф.Т. Проблемы формирования и использования инвестиционного потенциала домохозяйств в Украине. Економічний вісник Донбасу. 2011. № 3 (25). С. 14-17.
57. Левченко Н.В. Інститути розміщення заощаджень населення: становлення та перспективи розвитку. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 8 (99). С. 178-183.
58. Леонов В. Особливості ощадної та депозитної поведінки населення України у кризовий період. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2012. № 4. С. 145-155.
59. Ломачинська І.А. Оптимізація фінансової поведінки домогосподарств у трансформаційній економіці України. Економічний простір. 2011. № 49. С. 141-149.
60. Ломачинська І.А. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки в умовах глобальної трансформації. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. 2011. Том 16. Вип. 20. С. 116-124.
61. Ломачинська І.А. Формування фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств в сучасних умовах розвитку національної економіки. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. №3. С. 172-174.

62. Ломтатидзе О.В. Проблема защиты прав частных инвесторов в системе регулирования финансового рынка. Финансы и кредит. 2011. №2 (434).С. 51-55.

63. Методика викладання фінансової грамотності : навч. посіб. / Т.О. Кізима, В.В. Письменний, С.Л. Коваль [та ін.] ; за ред. Т.О. Кізими. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2017. 200 с. URL :<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29196/1/%d0%9c%d0%92%d0%a4%d0%932017.pdf>.

64. Мясенко В.В. Психологічна структура фінансової поведінки молоді. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: зб. наук. Праць / за заг.ред.М. М. Слюсаревського. К.: Міленіум, 2007. Вип. 5-6. С. 300-308.

65. Недашковская Л.В. Современные методы поведенческого подхода к управлению финансами. Modernhigh technologies. 2014. № 7. С. 94-96.

66. Носова Є. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». 2015. №2 (167). С. 73-80.

67. Павлов И.А. Поведенческая экономическая теория – позитивный подход к исследованию человеческого поведения (научный доклад). М.: ИЭ РАН, 2007. 62 с.

68. Панчишин С.М. Макроекономіка : навч. посібник. К.: Либідь, 2001. 616 с.

69. Петренко Я. Неорганізовані нагромаджені заощадження в механізмі трансформації заощаджень в інвестиції. Економіка України. 2010. №1 (578). С. 54–59.

70. Підсумки діяльності кредитних спілок за 2019 рік. URL : https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/-KS/ks_2019.pdf

71. Підсумки діяльності страхових компаній за 2019 рік. URL :<https://forinsurer.com/files/file00634.pdf>

72. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2019 р. URL : https://www.nfp.gov.ua/files/18_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202019.pdf

73. Профатило О.В. Особливості формування інвестиційного потенціалу банків у контексті залучення заощаджень населення. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 7. С. 12-15.

74. Процентні ставки за депозитами, залученими від домашніх господарств та нефінансових корпорацій. URL : <http://nbuportal.bank.gov.ua/doccatalog/>

75. Радаев В.В. Рынок как объект социологического исследования. СОЦИС. 1999. № 3. С. 28-37.

76. Рамський А.Ю. Механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 7 (121). С. 283-289.

77. Резнікова О.С. Основні детермінанти фінансової стратегії індивіда. Наукові записки. 2006. Том 58. С. 40-42.

78. Сидоренко П.О. Сутність поведінкового підходу при аналізі ефективності функціонування фондових ринків. URL : <http://www.nbu.gov.ua>

79. Слав'янська Н., Незнамова А. Підвищення фінансової грамотності: комерційний проект чи державна необхідність?

80. Слобода Л.Я. Фінансова грамотність як чинник забезпечення ефективності використання банківського капіталу. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2011. № 2. С. 167-172.

81. Смірнов О.Ю. Заощадження населення в контексті антикризової політики. Наукові праці. 2010. Вип. 113. С. 11-19.

82. Столярова А.А., Шахназарян Г.Э. Анализ мировой практики развития финансового образования и повышения финансовой грамотности населения. Финансы и кредит. 2010. №34(418).С. 72-78.

83. Суркин В.В. Трансформация финансового поведения домохозяйств в условиях рыночной экономики. Ученые записки. Роль и место

цивілізованого підприємництва в економіці Росії. 2009. Вып. XVI. С. 81-91.

84. Фомішина В.М. Особливості споживання і заощадження домогосподарств України в умовах фінансово-економічної кризи. URL :<http://www.nbu.gov.ua>.

85. Фомішина В.М. Проблеми диверсифікації фінансових інструментів при розміщенні заощаджень приватних дрібних інвесторів. URL :<http://www.nbu.gov.ua>.

86. Фомішина В.М. Ринок цінних паперів і його роль у трансформації заощаджень в інвестиції. Вісник Донецького університету економіки та права. 2009. № 2. С. 44-49.

87. Франченко О.Л. Використання заощаджень населення в інвестування економіки країни через структури фондового ринку. Економічний часопис – XXI. 2010. № 9-10. С. 26-29.

88. Хотинская Г.И., Качкин К.Е. Финансы домохозяйств: влияние на финансовый рынок России. Финансовый бизнес. 2005. № 5-6. С. 60-70.

89. Чувакова С.Г. Сбережения населения как показатель экономического благосостояния и внутренний источник инвестиций. Финансы и кредит. 2011. № 20(452). С. 34-39.

90. Шабунова А.А., Белехова Г.В. Экономическое поведение населения: теоретические аспекты: Препринт. Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012. 134 с.

91. Шаманська О. Окремі форми заощаджень домогосподарств в сучасних економічних процесах. Перспективи розвитку фінансової системи України : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2012. С. 204-206.

92. Шаманська О. Основні напрями активізації інвестиційної поведінки домогосподарств в Україні. Стратегічний розвиток національної економіки,

регіонів і підприємств : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Донецьк: Донецький державний університет управління, 2012. С. 165-169.

93. Шаманська О.С. Сутність і особливості заощаджень населення в умовах ринкової трансформації економіки. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. 2012. № 3. С. 72-77.

94. Шаманська О.С. Сутність і особливості заощаджень домогосподарств в умовах ринкової економіки. Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : Матеріали загальноуніверситетської наукової конференції професорсько-викладацького складу. Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2012. С. 134-138.

95. Шаманська О. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки домогосподарств в сучасних умовах. Методологічні проблеми фінансової теорії та практики : Збірник наукових праць. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. С. 151-154.

96. Шахназарян Г.Э. Повышение уровня финансовой грамотности населения. Финансы. 2012. № 1. С. 19-23.

97. Шевалдіна В.Г. Вплив доходів населення на формування заощаджень. С. 201-208. URL : <http://www.nbuuv.gov.ua>.

98. Шевяков М.Ю. Перспективы изменения финансового поведения в результате повышения уровня финансовой грамотности. Бюджет и финансы: финансовая грамотность. 2011. № 1(10-11). С. 30-35.

99. Юрій С.І., Кізима Т.О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. Фінанси України. 2012. № 2 (195). С. 16-25. URL : http://finukr.org.ua/docs/FU_12_02_016_uk.pdf

100. Янель Ю.А. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація. Економіка. Фінанси. Право. 2006. №6. С. 9-13.

101. Ярова М. Депозити і нерухомість: скільки, як і куди інвестують айтішники в Україні – дослідження. URL: <https://ain.ua/2019/02/14/chastnye-investory-v-ukraine/>